

IULIU VALAORI

PROFESOR UNIVERSITAR

CEZAR PAPACOSTEA

PROFESOR UNIVERSITAR

G. POPA-LISSEANU

MEMBRU CORESP. AL ACAD. ROMÂNE

M. T. CICERONIS
DE AMICITIA
DIALOGUS

CLASA VI-a LICEALĂ

Aprobată de Onor. Minister al Instrucțiunii cu ord. No. 170/1929

EDITURA „CARTEA ROMANEASCA“, BUCUREȘTI

38.762 - 6 - Seria II. Ed. I - 929.

PREȚUL LEI 48.—

CĂRȚI APĂRUTE:

	Lei
Adam I., Rătăcire (Roman) Ed. II	80
Aldea-Sandu C., Două neamuri, Ed. IV ilustrat	80
Anghel D., Poezii	40
„ „ Proză	25
Bârsan Z., Poezii	60
„ „ Se face ziuă, Poemul Unirei, Ed. V	45
Bolintineanu Dim., Proză (Elena, Manoil)	40
Brătescu-Voinești Al. I., In lumea dreptății	90
„ „ Intuneric și lumină (s.pr.)	
Bucuța Em., Fuga lui Șefki (Roman)	70
Caragiale L. I., Momente, Vol. I	40
„ „ „ „ II	50
„ „ Nuvele și Povestiri	40
„ „ Teatru Vol. I cartonat	60
„ „ „ „ II	40
Cazaban Al., Păcatul Sfinției sale	28
„ „ Intre frac și cojoc	20
Cerna P., Poezii, Ed. V	40
Coșbuc G., Balade și idile Ed. XIII	60
„ „ Fire de tort, Ed. XIII	60
„ „ Ziarul unui perdevară	40
Dante, Infernul (Trad. în versuri de G. Coșbuc) Ed. II	250
Davila Al., Vlaicu Vodă, Dramă în 5 acte, Ed. IV	40
Dumbravă B., Haiducul (Roman) Ed. VI	75
„ „ Pandurul (Roman) Ed. IV	75
Eminescu M., Geniu pustiu (Roman) Ed. IV	30
Eminescu M., Poezii, cu o introducere și note de prof. G. Adamescu	35
Eftimiu V., Poemele singurătății	40
Filimon N., Ciocoi vechi și noi, Ed III	35
Gorun I., Obraze și măști	35
Moldovanu Corneliu, Murgatoriul (Roman) Ed. II 2 vol.	95
Militaru V., Stropi de rouă, Ed. II	35
Odobescu Al., Opere complete vol. I Ed. III	60
„ „ „ „ „ II Ed. III	75
Pillat și Perpessicius, Antologia poezilor de azi	80

IULIU VALAORI

PROFESOR UNIVERSITAR

CEZAR PAPACOSTEA

PROFESOR UNIVERSITAR

G. POPA-LISSEANU

MEMBRU CORESP. AL ACAD. ROMÂNE

M. T. CICERONIS
DE AMICITIA
DIALOGUS

CLASA VI-a LICEALĂ

Aprobată de Onor. Minister al Instrucțiunii cu ord. No. 170/1929

SERIA II-a EDIȚIA I-a

Taxa timbrului didactic de 5% pentru acest manual s'a plătit
direct Casei Corpului didactic conform deciziei No. 3660/923.

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”, BUCUREȘTI

38.762—6. —929.

CUPRINSUL

	Pag.
A. I. Prefața	5
II. M. Tullius Cicero	7
Biografia	7
Studiile pregătitoare	7
Viața publică	8
Caracterul său	9
Operile sale	10
Renumele lui Cicero	11
III. Laelius, De amicitia liber	12
Prescurtări	14
B. Textul latin	15
I. Prefața lui Cicero către Atticus. Cap. I—VI	15
II. Definiția amicitiei. Foloasele ei. Cap. VI—VIII	28
III. Origina amicitiei. Cap. VIII—X	33
IV. Cauzele păgubitoare amicitiei. Cap. X—XV	38
V. Puterea și bogăția sunt lipsite de fericire fără amicitie Cap. XV—XVI	49
VI. Limitele amicitiei. Cap. XVI—XIX	52
VII. Amiciții noi. Deosebirea de ranguri . Cap. XIX—XXI	59
VIII. Rupturile posibile. Măsurile de precauție. Cap. XXI— XXIII	69
IX. Amicitia e farmecul vieții. Sinceritatea. .Lingușirea. Cap. XXIII—XXVII	64
X. Intemeiată pe virtute, amicitia supraviețuiește morții. Concluzia. Cap. XXVII	79
C. Indicele numelor proprii menționate în text	83

I.

A. P R E F A Ț Ă

Spiritul programelor analitice actuale pentru licee și gimnazii și metodele noi ne-au îndemnat să alcătuim această edițiune a operei lui Cicero *Laelius de Amicitia*, din care am înlăturat tot ceea ce trece peste cunoștințele și puterile elevilor clasei respective, dând o deosebită atențiune mai ales observațiunilor gramaticale și sintactice, lămuririlor istorice și geografice, precum și explicațiunilor referitoare la antichitățile romane absolut trebuincioase pentru înțelegerea textului.

Ca bază pentru textul latin al acestei opere am luat pe acela al edițiunii lui E. Charles, *Cicero, Laelius De amicitia dialogus*, Paris, Hachette păstrând în, genere aceeași ortografie, de teamă să nu complicăm prea mult lucrurile, deși dorința noastră a fost aceea de a introduce unele modificări, în special de a înlocui litera V prin U, cum se scria în latinește, și j prin i, căci j nu există în alfabetul latin.

Pentru *prefață* și *analiza dialogului* și pentru notele din text am avut în vedere următoarele lucrări :

1. Berthaut et GeorGIN, *Histoire illustrée de la Littér. latine*, pp. 162—190.

2. Cicé o 1, *De Amicitia*, par Ch. GeorGIN (Ed. Les classiques pour tous).

3. Cicero, *Laelius De Am. Dialogus*, par J. Girard (Delagrave).

4. M. T. Ciceronis, *Laelius d. Am.*, par P. Monet (Colin).

5. M. T. Ciceronis, *De Amicitia Dialogus*, de Teodorescu G. Dem.

6. Cicéron, *Laelius, De Amicitia Dialogus*, par E. Charles, (ed. Hachette).

.
Cum scopul nostru n'a fost să facem o edițiune originală, ci o edițiune care să poată fi la îndemâna școlarilor, sperăm că ea va da rezultatele dorite în vederea înțelegerii și cunoașterii dialogului ciceronian *De Amicitia*.

II.

M. TULLIUS CICERO

(106 — 43 în de Hr.)

Biografia. — În Italia, la mijlocul drumului între Roma și Neapole, se află astăzi orașul *Arpino*, numit în vechime *Arpinum*, patria lui Cicerone. Tatăl său era mândru că purta titlul de cavaler și gelos de drepturile sale de cetățean roman; dar, cum era de o sănătate prea delicată ca să poată lua parte la viața politică, el s'a ocupat cu toată atențiunea de educația celor doi fii ai săi Marcu și Quintu; i-a supravegheat de aproape și i-a trimis de vreme la Roma, unde ei au urmat lecțiunile celor mai buni profesori.

Studiile pregătitoare. — Cicero a avut o mare dragoste de carte și s'a distins îndată printre conșcolarii săi. Crasu a fost conducătorul lucrărilor sale; Eliu **Stilo** i-a dat lecțiuni de gimnastică; **dela Arhia** a luat lecțiuni de poezie; iar cei doi filosofi greci, refugiați la Roma, Fedru și Filo i-au dat lecțiuni de filosofie. A învățat dreptul cu Scevola, augurul, și dialectica cu stoiicianul Diodot. Și după ce s'a pregătit în aceste studii mai mulți ani, la vârsta de 25 ani, a debutat (anul 81) în procesul lui Quintiu și a pledat (anul 80) cu succes pentru Rosciu Amerin, acuzat de paricid de către Hri-

segon, favoritul lui Sylla. A mers apoi în Grecia, la Atena, pe urmă la Rodos, unde a ascultat cursurile renumitului Molon, și în Asia, ca să continue studiile sale de filosofie și retorică (anii 79—77).

Viața publică. — Ea a fost legată de evenimentele cele mai mari și mai însemnate ale istoriei romane. Intors la Roma, a fost ales **chestor** (anul 76) și a exersat această funcțiune la Lilibeu, în Sicilia (anul 75). Mai târziu, Sicilienii cari păstrasera cea mai bună amintire de integritatea sa l-au luat ca avocat să le apere interesele în procesul de concușiune ce l-au intentat lui Veres. A fost ales **edil** (anul 69), **pretor** (anul 66), în care calitate a pronunțat întâiul discurs politic în favoarea lui Pompei, de sprijinul căruia avea nevoie ca să ajungă la consulat. Ales **consul** (anul 63), el a zădărnicit și a reprimat complotul lui Catilina și a fost proclamat **părintele patriei**.

Exilat (anul 58), din cauza legii propuse de Clodiu, prin care era condamnat la exil oricine făcuse să piarză un cetățean roman fără ca poporul să fi pronunțat sentința, și rechemat la Roma (anul 57), el s'a apropiat de Cesar și de Pompei, devenind la Senat oratorul și șeful partidului lor. Numit **augur** (anul 53), apoi proconsul în Cilicia (anii 51—50), el a administrat-o cu dibăcie, cu energie și desinteresare. În timpul războiului civil, a trecut de partea lui Pompei (anul 49) și a mers în Epir; după învingerea acestuia la Farsala (anul 48) și moartea lui, Cicero a revenit în Italia, la Brindisi (vechiul Brundisium); iar după un an (anul 47) a reîntreat în Roma cu autorizarea lui Cesar. În timpul dictaturei acestuia, Cicero s'a ocupat mai ales cu compunerea tractatelor sale oratorice și filosofice (anii 46—45). El s'a despărțit de soția sa Terenția, (anul 46), del care a avut o fiică, Tullia, care a murit în anul 46, și un fiu, Marcu. După moartea dictatorului, el a devenit șeful partidului

republican și a pronunțat contra lui Antoniu „Filipicele”. Iar după ce Octaviu s’a împăcat cu Antoniu, și a format cu acesta și cu Lepid al doilea triumvirat, au reînceput proscrierile: Cicero a fost proscris și omorât în Caieta (Formii) (anul 43) de către soldații lui Antoniu.

Caracterul său. — Dintre toți scriitorii antichității

acela pe care îl cunoaștem mai bine este Cicero. Scrierile sale, din care o mare parte nu erau destinate publicității, ni-l arată de-o perfectă sinceritate. Cu toate că era de constituție slabă, Cicero era de muncă neasemănată, avea o imaginație puternică și o sensibilitate foarte vie; era de o inteligență pătrunzătoare și universală, și avea un talent de prima ordine. El avea mai multă

mlădiere decât energie și mai multă înălțime (noblețe) de spirit decât tărie de caracter. Dotat cu nenumărate și admirabile calități, Cicero a putut să desfășoare în multe domenii o activitate extraordinară. A fost totodată om de stat, orator politic, avocat, vulgarizator în materie filosofică, epistolograf, istoric, traducător și chiar poet.

Cu toată lipsa de energie, cu toată vanitatea sa, Cicero a fost, după cum a recunoscut mai târziu Augustus, un om savant, care și-a iubit prea mult patria și un perfect om onest.

Operele sale. — Cicero este principalul reprezentant al literaturii latine. Din operele sale variate ni-au rămas :

a) *discursuri judiciare și politice*, dintre cari cele mai însemnate sunt : *Verinele*, *Pro lege Manilia*, debutul său la tribună ; cele patru *Catilinare* ; *Pro Murena* ; *Pro Archia* ; *Pro Milone* ; *Pro Marcello* ; *Pro Ligario* ; cele patrusprezece *Philippice* contra lui Antoniu (Antonianae).

b) Opere de retorică, anume : *De oratore*, în trei cărți ; *Brutus*, sive *De claris oratoribus*, istorie sumară a elocinței romane ; *Orator, ad M. Brutum*, portretul oratorului ideal ; *De optimo genere oratorum*, asupra stilului școalei atice și școalei asiatice.

c) Opere filosofice, dintre care cităm : *De republica*, asupra celei mai bune forme de guvernământ ; *De legibus* ; *De finibus bonorum et malorum*, tratat asupra bunurilor și relelor adevărate ; *De natura Deorum* ; *De officiis*, tratat asupra datoriilor ; *Cato Maior* sau *De Senectute*, cuprinde un admirabil elogiu al bătrâneții și un frumos portret al lui Cato ; sive *De Amicitia*, un dialog asupra amicitiei cu care ne vom ocupa de aproape. În sfârșit,

d) Scrisorile sale împărțite în patru culegeri : *Ad familiares* (16 cărți) ; *Ad Atticum* (16 cărți) ; *Ad Quintum fratrem* (3 cărți) ; și *Ad Brutum* (2 cărți), a căror autenticitate este controversată. Ele sunt pentru noi un izvor prețios de informațiuni și deslușiri, fără să socotim marile lor merit literar.

Antichitatea cunoștea și alte lucrări de dînsul : *Traduceri*, astăzi pierdute, ale unor opere de Platon și Xenofon, și ale altor scriitori greci ; *Poeme originale* : *Marius*, *De*

consulatu suo, De temporibus suis, Poëma ad Caesarem, din care ni-au rămas doar fragmente destul de scurte; dintr'nsele vedem în Cicero nu un mare poet ci un versificator abil.

Renumele lui Cicero. — Nimeni dintre scriitorii latini n'a împins mai departe arta de a vorbi bine și de a scrie frumos. Geniul lui Cicero n'a încetat, din antichitate, să fie un subiect de admirațiune : *în antichitate* admirația pre domină ; după Quintilian, Cicero nu este numele unui om, ci acela al elocinței însăși ; scriitorii bisericești latini Augustin, Lactanțiu, Arnobiu îl studiază, îl citează, îl imită și îl laudă ; *în Veacul-de-Mijloc*, este ceva mai puțin citit, dar nu este cu totul uitat ; *în timpul Renașterii*, admirațiunea pentru dânsul devine o adevărată idolatrie ; în secolul al XIX, atacurile lui Drümann și ale lui Mommsen au o influență asupra opiniunii ; dar lucrările învățatului francez Boissier au produs o reacțiune dreaptă ; *astăzi* se judecă cu mai multă imparțialitate omul politic și se aduc laude binemeritate scriitorului.

III.

LÆLIUȘ

DE AMICITIA LIBER

AD T. POMPONIUM ATTICUM

(44 Ante J. CHR.)

Acest dialog a fost compus după cartea „De Senectute” și înainte de opera intitulată „De Officiis”. Cicero l-a dedicat amicului său Titu Pomponiu Aticul.

După exemplul lui Platon, care își dezvoltase ideile filosofice tot în dialoguri cu titluri ca „Fedru, sau despre frumos”, „Fedon, sau despre nemurirea sufletului”, etc., Cicero a întrebuițat dialogul aproape în toate tractatele sale, căci, afară de meritul de a însuflă expunerea, procedarea aceasta prezintă folosul de a da mai mare valoare scrierii :

„Acest fel de convorbiri, zice Cicero, care se sprijină pe autoritatea personajelor vechi și ilustre, îmi pare că prezintă ceva mai impunător.” (Cf. *De amic.*, I, 3.).

El reproduce în acest dialog o convorbire pe care Leliu a avut-o puțin după moartea lui Scipio Emilianul (anul 129) cu cei doi gineri ai săi C. Faniu și Q. Muciu Scevola.

Planul acestui tratat însă nu este sistematic : îi lipsește ordinea și claritatea ; el este compus cu mai puțină regularitate decât tratatul *de Senectute*. În el este vorba

de o convorbire familiară, în care Leliu atinge numai în treacăt ideile ; le lasă, le reia... și în care adaosele sunt foarte numeroase. Cu toate că o analiză riguroasă a acestui dialog nu este tocmai ușoară, s'a făcut o încercare de a reduce planul general al dialogului la următoarele chestiuni generale :

1. Definițiunea amicitiei : în ce consistă ea și de ce umblăm să o căpătăm ;

2. Cauzele care dau naștere amicitiei, între cine poate să se lege și condițiunile existenței ei ;

3. Care sunt datoriile amicitiei și prin ce mijloace ea devine durabilă.

Această chestiune a și fost tratată de Greci : Stoicii, Epicurienii vorbiseră despre amicitie. Cicero s'a inspirat deci dela mari scriitori greci, ca Platon (anume din *Lysis* care i se atribue), Xenofon (din cartea II a *Amintirilor despre Socrate*), Aristotel (din *Morala către Nicomac*) și Teofrast (din tractatul său *Despre Amicitie*). Dar, după toate probabilitățile, Cicero pare să se fi inspirat mai mult dela imitatorii lor din epocile următoare.

În tot cazul, ceea ce ne mișcă și ne atrage în acest dialog sunt : simțămintele duiosase ale scriitorului și emoțiunea comunicativă ; acestea au încântat pe Romani, deși spirite utilitare, mai ales pe Atic cu care Cicero era unit printr'o amicitie sinceră și nesdruncinată.

PRESCURTĂRI

abl.	ablativul	ind.	indicativul
abl. abs. . .	ablativul absolut	inf.	infinitivul
adj.	adjectivul.	interj. . . .	interjecțiunea
adv.	adverbul	mmepf. . . .	mai mult ca perfectul
acus.	acusativul	nom.	nominativul
Amic.	De Amiciția (Laelius de Amicitia)	obs.	observă
cf.	confer, compară	opt.	optativul
Cic.	Cicero	partic.	participiul
Compl. . . .	complementul	perf.	perfectul
compl. d. . .	complementul direct	plur.	pluralul
compl. ind. .	complementul indirect	prep.	prepozițiunea
compl. c. . .	complementul circumstanțial	pron.	pronumele
conj.	conjunțiunea	prop.	propozițiunea
v. conj. . . .	vezi conjunctivul	pres.	presentele
de ex.	de exemplu	sq.	sequens, și următorul
dat.	dativul	sqq.	sequentia, și următoarele
gen.	genetivul	subj.	subjunctivul.
impr.	imperativul	subst.	substantivul
impf.	imperfectul	trad.	tradu.
		vit.	viitorul
		voe.	vocativul

B. TEXTUL
LAELIUS
SIVE
DE AMICITIA DIALOGUS.
AD T. POMPONIUM ATTICUM

I.

PREFAȚA LUI CICERO CATRE ATTICUS.

Ocaziunea și împrejurările care au dat naștere dialogului. Leliu, după ce vorbește despre Scipio și despre nemurirea sufletului, primește să se întrețină despre amicitie.

I. — Cicero care, ca tânăr, fusese încredințat lui Scœvola augurul și putuse s'audă convorbirea din chiar gura lui Scœvola, reprezintă pe Leliu întretinându-se cu cei doi gineri ai săi C. Faniu și L. Muciu Scœvola despre amicitie, satisfăcând astfel dorința lui Aticu.

1. Q. Mucius augur¹ multa narrare de C. Lælio² socero suo memoriter et iucunde solebat nec dubitare illum in omni sermone appellare sapientem; ego autem a patre ita eram deductus ad Scœvolam sumpta virili toga³, ut,

1. Q. Mucius Scœvola, juriconsult celebru, ginerele lui Lellu și socru oratorului Crassus; consul în 117 în. d. Hr. Cicero îl numește *augur* spre a-l deosebi de un alt membru al aceleiaș familii, numit de obicei *Pontifex*.

2. C. Lælius, 185—115 în. d. Hr.; a însoțit pe Scipione la asediul Cartaginei. A susținut întâi pe Grahi; i-a părăsit însă curând; aceasta a făcut să i se dea porecla de „*cel înțelept*”. Literat de gust, a fost amicul lui Polibiu și Terențiu.

3. La 16 ani, tinerii luau toga albă (*toga pura, toga virilis*).

quoad possem et liceret, a senis latere nunquam discederem. Itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breviter et commode dicta memoriae mandabam fierique studebam eius prudentia doctior; quo mortuo me ad pontificem Scævola¹ contuli, quem unum² nostrae civitatis et ingenio et iustitia praestantissimum audeo dicere; sed de hoc alias³, nunc redeo ad augurem.

2. Cum saepe multa⁴, tum memini domi in hemicyclio⁵ sedentem, ut solebat, cum et ego essem una et pauci admodum familiares, in eum sermonem illum incidere, qui tum fere⁶ multis erat in ore: meministi enim profecto, Attice⁷, et eo magis, quod P. Sulpicio⁸ utebare⁸ multum, cum is tribunus plebis capitali odio a Q. Pompeio, qui tum erat consul, dissideret, quocum conjunctissime et amantissime vixerat.

Hemicyclium.

quanta esset hominum vel admiratio vel querela⁹.

3. Itaque tum Scævola, cum in eam ipsam mentionem¹⁰ incidisset, exposuit nobis sermonem Lælii de amicitia habitum ab illo secum et cum altero genero, C.

1. *Q. Mucius Scævola*, (văr al celuiilalt), consul în 96 în. d. Hr. Cicero ni-l arată ca țe un mare orator și jurisconsult.

2. *unum* = între toți.

3. *alias* = (voi vorbi despre acesta) altădată.

4. *multa*, se subînțelege un verb *dicere*,

5. *hemicyclio*, o mică încăpere având o bancă semi-circulară, fie în casă, fie în grădină.

6. *fere*, de obicei.

7. *T. Pomponius Atticus*, marele amic al lui Cicero; lui i se dedică acest dialog.

8. *Sulpicius Rufus*, tribun în 88 în. d. Hr.; el tăcu să i se dea lui Marius războiul contra lui Mitridate, deși se împotriveau consuli Pompei și Sila. A fost victima lui Sila.

9. *querela*, părere de rău.

10. *in eam ipsam mentionem* = că și el a vorbit de această chestie a zilei.

Fannio ¹, Marci filio, paucis diebus post mortem Africani ². Ejus disputationis sententias memoriæ mandavi, quas hoc libro exposui arbitrato meo : quasi enim ipsos induxi loquentes, ne *inquam* et *inquit* sæpius interponeretur atque ut tanquam a præsentibus coram haberi sermo videretur. . †

4. Cum enim sæpe mecum ageres ³, ut de amicitia scriberem aliquid, digna mihi res cum omnium cognitione tum nostra familiaritate visa est ; itaque feci non invitus ut prodessem multis rogatu tuo. Sed ut in Catone Majore ⁴, qui est scriptus ad te de senectute, Catonem induxi senem ⁵ disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa ætate loqueretur, quam ejus, qui et diutissime senex fuisset et in ipsa senectute præter ceteros floruisset ; sic, cum accepissemus a patribus maxime memorabilem C. Lælii et P. Scipionis familiaritatem fuisse, idonea mihi Lælii persona visa est quæ de amicitia ea ipsa dissereret, quæ disputata ab eo meminisset Scævola. Genus autem hoc sermonum positum in hominum veterum auctoritate et eorum illustrium plus nescio quo pacto videtur habere gravitatis ⁶ ; itaque ipse mea ⁷ legens sic afficior ⁸ interdum, ut Catonem, non me loqui existimem.

1. C. Fannius, discipol al lui Panætius din Rodos, filosof care a răspândit cel întâi în Roma stoicismul. Fanniu scrisese nişte *Annales*, din care Brutus făcu o prescurtare.

2. Este vorba de al doilea African, Scipio Aemilianus, fiul lui Paul Emiliu, care intrase prin adopţie în familia Scipionilor.

3. *ageres*, are ca subiect Atticus.

4. *Cato Major*, este titlul dialogului asupra bătrâneţii, în care rolul principal îl are Cato Censorul, precum aici acest rol este dat lui Leliu.

5. Cato a murit la 85 de ani (234—149 în. d. Hr.).

6. *gravitatis*, gen. după *plus* ; *gravitas*, greutate morală, credit. Cicero, punând să vorbească personajii mai autorizate şi oarecum consacrate de istorie, imitează aci pe lilcsful Platon, care în toţi dialogli săi filosofici pune ca personaj principal pe Socrate.

7. *mea*, propriile mele cuvinte, asupra bătrâneţii.

8. *sic afficior*, mă găseşte într'o astfel de dispoziţie sufletească...

5. Sed ut tum ad senem senex¹ de senectute, sic hoc libro ad amicum amicissimus scripsi de amicitia. Tum est Cato locutus, quo erat nemo fere senior temporibus illis, nemo prudentior: nunc Lælius et sapiens — sic enim est habitus — et amicitiae gloria excellens de amicitia loquetur. Tu velim a me animum parumper avertas, Lælium loqui ipsum putes. C. Fannius et Q. Mucius ad socerum veniunt post mortem Africani; ab his sermo oritur, respondet Lælius, cujus tota disputatio est de amicitia, quam legens te ipse cognosces².

INCEPUTUL DIALOGULUI

II. — Leliu, scotit cel mai înțelept din Roma, după moartea lui L. Atiliu și M. Cato, nu luase parte la ultima ședință a colegiului augurilor din cauza stării sănătății sale, iar nu din cauza mâhnirii pentru pierderea amicului său Scipio.

† 6. *Fannius*. Sunt ista³, Læli; nec enim melior vir fuiți Africano quisquam nec clarior: sed existimare debes omnium oculos in te esse coniectos unum; te sapientem et appellant et existimant. Tribuebatur hoc⁴ modo⁵ M. Catoni; scimus L. Acilium⁶ apud patres nostros appellatum esse sapientem, sed uterque alio quodam modo: Acilius, quia prudens⁷ esse in jure civili putabatur, Cato,

1. *senex*, Cicero avea atunci 63 de ani; să se obs. aliterația *senem*, *senex*, *senectutem*, și, mai jos: *amicum*, *amicissimus*, *amicitia*.

2. *te ipse cognosces*; între Cicero și Atticus era o strânsă prietenie, pe care ni-o dovedește voluminoasa corespondență ce a rămas dela dâșii.

3. *sunt ista*, aceste cuvinte, de un ton familiar, indică o conversație începută mai dinainte: *da, așa stau lucrurile*. Faniu răspunde lui Leliu, care tocmai făcuse elogiul Africanului.

4. *hoc*, porecla de *înțelept*.

5. *modo* = *nu ae mult*; Cato murise în 147 în. d. Hr. cu 19—20 de ani mai nainte de vremea când închipse Cicero că a avut loc această convorbire, despre amicitie.

6. *Atilius* s. *Acilius*, savant juriconsult, care făcuse un comentariu legii celor XII table.

7. *prudens*, are sens îndoit: *știință* și *înțelepciune*.

quia multarum rerum usum ¹ habebat : multa ejus et in senatu et in foro vel provisiva prudenter vel acta constanter vel responsa acute ferebantur; propterea quasi cognomen jam habebat in senectute sapientis.

x 7. Te ² autem alio quodam modo non solum natura et moribus, verum etiam studio et doctrina esse sapientem, nec sicut vulgus, sed ut eruditi solent appellare sapientem, qualem in reliqua Græcia neminem ³ — nam qui septem ⁴ appellantur, eos qui ista subtilius quærunt in numero sapientium non habent —, Athenis unum ⁵ accepimus et eum quidem etiam Apollinis oraculo sapientissimum judicatum : hanc esse in te sapientiam existimant, ut omnia tua in te posita esse ducas humanosque casus virtute inferiores putes. Itaque ex me quærunt, credo ex hoc item Scævola, quonam pacto mortem Africaniferas, eoque magis, quod proximis Nonis, cum in hortos D. Bruti auguris commentandi causa, ut assolet, venissemus, tu non adfuisti, qui diligentissime semper illum diem et illud munus solitus esses obire. †

8. *Scaevola*. Quærunt quidem, C. Læli, multi, ut est a Fannio dictum, sed ego id respondeo, quod animadverti, te dolorem, quem acceperis cum summi viri tum amicissimi morte, ferre moderate, nec potuisse non commoveri, nec fuisse id humanitatis tuæ; quod autem Nonis in collegio nostro non adfuisses, valetudinem ⁶ respondeo causam, non mæstitiam fuisse.

Lælius. Recte tu quidem Scævola, et vere : ~~nec~~ enim ab isto officio, quod semper usurpavi, cum valerem, abduci incommodo meo debui, nec ullo casu arbitror

-
1. *multarum rerum usum*, practica îndelungată, *experiența*.
 2. *te*, subînțelege *existimant*, exprimat mai sus.
 3. *reliqua Græcia*, restul Greciei, lără Atena.
 4. *septem*, este vorba de cei șapte înțelepți (veacul VI în. d. Hr.) ai Greciei : Bias, Chilon, Cleobul, Periandru, Pitacos, Solon și Tales.
 5. *unum*, Socrate.
 6. *valetudinem*, sensul arată că trebuie să subînțelegeam *malam*.

hoc constanti homini¹ posse contingere ut ulla intermissio fiat officii.

9. Tu autem, Fanni, quod mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agnosco nec postulo, facis amice, sed ut mihi videris, non recte judicas de Catone : aut enim nemo, quod quidem magis credo, aut, si quisquam, ille sapiens fuit. Quo modo, ut alia omittam, mortem filii tulit ! Memineram Paulum², videram Gallum³, sed hi in pueris, Cato in perfecto et spectato viro.

10. Quamobrem cave Catoni anteponas ne istum quidem ipsum, quem Apollo, ut ais, sapientissimum judicavit : hujus⁴ enim facta, illius⁵ dicta laudantur. De me autem, ut jam cum utroque loquar, sic habetote⁶.

ELOGIUL LUI SCIPIO.

III. — Leliv ar minți, dacă ar tăgădui că l-a atins profund moartea lui Scipio care a avut tot cecece poate dobândi un om în viață : bună-tate, glorie, onoruri, stima și iubirea concetățenilor și vitejle.

× Ego si Scipionis desiderio me moveri negem, quam id recte faciam viderint sapientes,⁷ sed certe mentiar : moveor enim tali amico orbatu, qualis, ut arbitror, nemo unquam erit, ut confirmare possum, nemo certe fuit ; sed non ego medicina : me ipse⁸ consolor et maxime

1. *constanti homini*, om de caracter hotărît ; *vir iustus et tenax propositi*, al lui Horațiu.

2. *Paulum* ; Paul Emiliu, biruitorul dela Pydna (168 în. d. Hr.).

3. *Gallum*, C. Sulpicius Gallus consul în 166, contemporan și amic al lui Paul Emiliu.

4. *huius*, Cato.

5. *illius*, Socrate.

6. *habetote*, imperativ viitor ; sensul : *a avea o părere*.

7. *viderint sapientes*, e treaba filosofilor (stoici) să o judece.

8. *me ipse*, să se observe diferența de nuanță între *me ipse* și *me ipsum* ; în primul caz : eu însumi (nu medicina) mă mângâi ; în cazul al doilea : pe mine însumi (nu pe altul) mă mângâi.

illo solatio, quod eo errore¹ careo, quo amicorum decessu plerique angi solent. Nihil mali accidisse Scipioni puto: *sc. ioculose* mihi accidit, si quid accidit; suis autem incommodis graviter angi non amicum², sed se ipsum³ amantis est.

11. Cum illo vero quis neget actum esse præclare? Nisi enim, quod ille minime putabat, immortalitatem optare vellet, quid non adeptus est, quod homini fas esset optare? qui summam spem civium, quam de eo jam puero habuerant, continuo⁴ adolescens incredibili virtute superavit; qui consulatum petivit nunquam, factus consul est bis, primum ante tempus, iterum sibi suo tempore⁵, rei publicæ pænesero⁶; qui duabus urbibus⁷ eversis inimicissimis huic imperio non modo præsentia, verum etiam futura bella delevit. Quid dicam de moribus⁸ facillimis, de pietate in matrem, liberalitate in sorores, bonitate in suos, justitia in omnes? nota sunt vobis. Quam autem civitati carus fuerit, mærore funeris indicatum est. Quid igitur hunc paucorum annorum accessio juvare potuisset? Senectus enim quamvis non sit gravis, ut memini Catonem anno ante quam est mortuus mecum et cum Scipione disserere⁹, tamen aufert eam viriditatem, in qua etiam nunc erat Scipio.

1. *errare*, credința greșită că moartea e un rău, ca și cum sufletul n'ar fi nemuritor.

2. *amicum*, ac., compl. d. al part. *amantis*.

3. *se ipsum*, același regim.

4. *continuo*, cu *adolescens*: cum a ajuns la adolescență (între 15—30 de ani).

5. *suo tempore*, în opoziție cu *ante tempus* care precede: la primul consulat avusese numai 36 de ani, la al II-lea 43.

6. *pænesero*, fiindcă de 18 ani erau încurcați în războiul, adesea nefelic, cu Numantia.

7. *duabus urbibus*, Cartagina dărâmată în 146 și Numantia, în 133.

8. *moribus* = *caracter*, termen definit prin subst. *pietate*, *liberalitate*, *bonitate* și *justitia*.

9. *disserere*, acest infinitiv are valoarea unui imperfect: „*mi amintesc depre Cato, că spunea*”.

12. Quamobrem vita ¹ quidem talis fuit vel fortuna ² vel gloria ³, ut nihil posset accedere; moriendi autem sensum celeritas abstulit: quo de genere mortis difficile dictu est; quid homines suspicentur ⁴ videtis. Hoc vere tamen licet dicere, P. Scipioni ex multis diebus, quos in vita celeberrimos lætissimosque viderit, illum diem clarissimum fuisse, cum, senatu dimisso ⁵, domum reductus ad vesperum est a patribus conscriptis, populo Romano, sociis et Latinis, pridie quam excessit e vita, ut ex tam alto dignitatis gradu ad superos videatur deos potius quam ad inferos pervenisse. ✚

TRANZIȚIA.

IV. — Leliu are în durerea sa cel puțin o consolare: sentimentul nemuririi amicului său și amintirea chiar despre amiciția lor.

✚ 13. Neque enim assentior iis qui hæc nuper ⁶ disserere cæperunt, cum corporibus simul animos interire atque omnia morte deleri: plus apud me antiquorum auctoritas valet, vel nostrorum majorum, qui mortuis tam religiosa jura ⁷ tribuerunt, quod non fecissent profecto si nihil ad eos pertinere arbitrarentur; vel eorum, qui

_____ *pertinere*

1. *vita*, nom.

2. 3. *fortuna, gloria*, abl.

4. *suspicentur*, aluzie la zvonurile ce s'au răspândit cu prilejul morții lui Scipio Emilianul. Se spunea că ar fi fost otrăvit de soția sa Sempronina, sau de prietenii lui C. Gracchus.

5. *senatu dimisso*, în acea ședință Scipio își susținuse ideile asupra problemei agrare, împotriva tribunilor poporului C. Gracchus, M. Fulvius Flaccus și C. Papirius Carbo.

6. *qui hæc nuper*. Doctrina Epicurienilor, introdusă în Roma de când (*nuper*), căpătase un mare avânt într'un timp foarte scurt. cf. G. Boissier, *La Religion romaine d'Auguste aux Antonins*, I, 277 sqq.

7. *mortuis... iura*, „drepturile morților” sunt arătate în Cic., *de legibus*, II, 55 et sqq. Cf. Fustel de Conlanges, *La Cité antique*, c. I, cap. II.

in hac terra ¹ fuerunt Magnamque Græciam, quæ nunc quidem deleta est, tum florebat, institutis et præceptis suis erudierunt; vel ejus, qui Apollinis oraculo sapientissimus est ^{di. Ulp. P.} judicatus ², qui non tum hoc, tum illud, ut in plerisque ³, sed idem semper, animos hominum esse divinos ⁴ iisque, cum ex corpore excessissent, reditum in cælum patere optimoque et justissimo cuique expeditissimum.

14. Quod idem Scipioni videbatur, qui quidem, quasi præ sagiret ⁵, per paucis ante mortem diebus, cum et Philus et Manilius adessent et alii plures, tuque etiam, Scævola, mecum venisses, triduum disseruit de re publica ⁶; cujus disputationis fuit extremum fere ⁷ de immortalitate animorum, quæ se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat: id si ita est, ut optimi cujusque animus in morte facillime evolet tanquam e custodia vinculisque corporis ⁸, cui censemur cursum ad deos faci-

1. *eorum, qui...* est vorba de sectele filosofice pitagoricene, care au înflorit în Italia de sud (*in hac terra*); Pythagoras a trăit în oraşul Kroton din Grecia Mare.

2. Este vorba de filosoful atenian Socrate.

3. Poate fi o aluzie la filozofii sofisti împotriva cărora s'a ridicat Socrate, tocmai fiindcă nu aveau criterii obiective în susţinerile lor.

4. În acea admirabilă operă a lui Platon, intitulată *Phaidon* sau *despre suflet*, Socrate este pus, în închisoare, să demonstreze admiratorilor săi, înaintea morţii, ideea că sufletul este nemuritor. (Cf. traducerea C. Papacoştea).

5. *præ sagiret* = *ca şi cum ar fi avut o presimţire*.

6. *de re publica*, este vorba de dialogul lui Cicero cu acest nume; interlocutorii acestui dialog sunt: *L. Furius Philus* (consul în 136, un prieten bun al lui Scipio şi Lælius) şi *Manius Manilius* (consul în 149 orator şi jurist); dialogul cuprindea şase cărţi din cari nu s'au păstrat decât fragmente şi epilogul cunoscut sub titlul *Scornium Scipionis*, la care Cicero face aluziune în cuvintele frazei ce urmează *quæ se in quiete... dicebat*. Să se observe analogia situaţiilor create de autorul latin cu acelea din scrierile lui Platon, pe care Cicero îl imităază şi îl admiră.

7. *fere se ia împreună cu de immortalitate animorum*.

8. Teoria spiritualistă a filosofiei platoniciene, expusă cu argumente şi eleganţă în *Phaidon*. cf. asupra termenilor înşişi *Phaid*. 67 D.

liorem fuisse quam Scipioni? Quocirca mǣrere hoc ejus eventu ¹ vereor ne Invidi quam amici sit. Sin autem illa veriora, ut idem interitus sit animorum et corporum nec ullus sensus maneat, ut nihil boni est in morte, sic certe nihil mali; sensu enim amisso fit idem, quasi natus non esset omnino, quem tamen esse natum et nos gaudemus et hæc civitas, dum erit, lætabitur.

¶ 15. Quamobrem cum illo quidem, ut supra dixi, actum optime est, mecum incommodius, quem fuerat ² æquius, ut prius introieram, sic prius exire de vita; sed tamen recordatione nostræ amicitiae sic fruor, ut beate vixisse videar, quia cum Scipione vixerim, quocum mihi conjuncta cura de publica re et de privata fuit, quocum et domus fuit et militia ³ communis et id, in quo est omnis vis amicitiae, voluntatum, studiorum, sententiarum, summa consensio. Itaque non tam ista me sapientiae, quam modo Fannius commemoravit ⁴, fama delectat, falsa præsertim, quam quod amicitiae nostræ memoriam spero sempiternam fore, idque eo mihi magis est cordi, quod ex omnibus sæculis vix tria aut quatuor nominantur paria amicorum ⁵, quo in genere sperare videor Scipionis et Lælii amicitiam notam posteritati fore. ¶

¶ 16. *Fannius*. Istuc quidem, Læli, ita necesse est. Sed quoniam amicitiae mentionem fecisti et sumus otiosi pergratum mihi feceris—spero item Scævola—, si quemadmodum soles de ceteris rebus, cum ex te quæri-

1. hoc eius eventus, „de acest fel de moarte”.

2. fuerat, acest mmcpf. este aci echivalent cu un opt. trecut românesc: ar fi fost mai...

3. domus... militia, vremea de pace și cea de război.

4. commemoravit, v. § 6.

5. paria amicorum, trei ori patru perechi de amici: Teseu cu Piritou, Ahile cu Patroclu, Oreste cu Pllade, Pelopida cu Epaminonda Damon cu Fintia.

tur, sic de amicitia disputaris quid sentias¹, qualem existimes, quæ præcepta des.

Scævola. Mihi vero² erit gratum, atque id ipsum tecum agere conarer, Fannius antevertit: quamobrem utrique nostrum gratum admodum feceris.

INCEPUTUL EXPUNERII LUI LAELIUS.

GENERALITĂȚI ASUPRA PRIETENIEI ȘI A VIRTUȚII

V. — Rugat de gineri să le arate sentimentul său despre amicitie, Leliu începe prin a-i aduce laude, socotind-o mai presus de orice; ea este bunul cel mai pctivrit cu natura și bunul ce convine de minune și fericii și nerocirii; însă ea n'ar putea să existe decât între oamenii de bine și este mai puternică decât legăturile naturale.

17. *Lælius.* Ego vero non gravarer, si mihi ipse confiderem; nam et præclara res est et sumus, ut dixit Fannius, otiosi. Sed quis ego sum aut quæ est in me facultas³? Doctorum est ista consuetudo eaque Græcorum, ut iis ponatur de quo disputent quamvis⁴ subito: magnum opus est egetque exercitatione non parva. Quamobrem quæ disputari de amicitia possunt, ab eis censeo petatis, qui ista profitentur⁵: ego vos hortari tantum possum ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis; nihil est enim tam naturæ aptum, tam conveniens ad res vel secundas vel adversas⁶.

1. Aci se cam indică planul lucrării: a) valoarea amicitiei, b) natura ei, c) legile ei.

2. *vero* = cât mă privește.

3. *facultas, talent*, de fapt: numai „posibilitatea de a face” (*facere*) ceva.

4. *quamvis*, aci se poate lua chiar etimologic *quam vis*, oricât vrei de...

5. *ista profitentur*, cei cari își fac o profesiune din tratarea chestiunilor de acest fel. Se face probabil aluzie la conferințele lui Carneade care a susținut succesiv două teze contrarii: pentru și contra justiției.

6. *res...* împrejurări fericite sau nenorocite.

18. Sed hoc primum sentio, nisi in bonis ¹ amicitiam esse non posse : neque id ad vivum reseco ², ut illi, qui hæc subtilius disserunt, fortasse vere, sed ad communem utilitatem ³ parum ; negant enim quemquam esse virum bonum nisi sapientem. Sit ita sane : sed eam sapientiam ⁴ interpretantur, quam adhuc mortalis nemo est consecutus ; nos autem ea, quæ sunt in usu vitæque communi, non ea, quæ finguntur aut optantur, spectare debemus. Nunquam ego dicam C. Fabricium ⁵, M. Curium ⁶, Tib. Coruncanium ⁷, quos sapientes nostri majores judicabant, ad istorum normam fuisse sapientes ; quare sibi habeant sapientiæ nomen et invidiosum et obscurum ⁸, concedant ut viri boni fuerint ⁹. Ne id quidem facient : negabunt id nisi sapienti posse concedi.

/ 19. Agamus igitur pingui, ut aiunt, Minerva ¹⁰ : qui ita se gerunt, ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, æquitas, liberalitas, nec sit in eis ulla cupiditas, libido, audacia, sintque magna constantia, ut ii fuerunt, modo quos nominavi, hos viros bonos, ut habiti sunt, sic etiam appellandos ^{ante} putemus, quia sequantur, quantum homines possunt, naturam optimam bene vivendi du-

1. *nisi in bonis*, idee fundamentală a scrierii : „nu poate exista prietenie fără virtute”.

2. metaforă din terminologia chirurgicală : „a tăia în carne vie”.

3. *ad communem utilitatem*, punctul de vedere practic ; în tot cazul, social.

4. *eam sapientiam*, înțelepciunea ideală în opoziție cu înțelepciunea practică (*in usu vitæque communi*).

5. C. Fabricius, adversar loial al lui Pyrrhus.

6. M. C. Dentatus, învingătorul Samniților și al lui Pyrrhus.

7. Ti. Coruncanus, consul în 280 ; fu primul *pontifex maximus* ales dintre plebei, în 252. Se distinse în războiul cu Etruscii.

8. *invidiosum obscurum*, acest titlu (de înțelept ideal) rău văzut și rău definit.

9. *fuerint*, adică Fabricius, Curius și Coruncanus.

10. *pingui Minerva*, expresie particulară limbii latine ; s'ar putea traduce prin echivalență „cu cât mai mult bun simț”.

cem ¹. Sic enim mihi perspicere videor, ita natos esse nos, ut inter omnes esset societas quaedam, major autem, ut quisque proxime accederet. Itaque cives potiores quam peregrini, propinqui quam alieni : cum his enim amicitiam natura ipsa peperit, sed ea non satis habet firmitatis ; namque hoc præstat amicitia propinquitati, quod ex propinquitate benivolentia ² tolli potest, ex amicitia non potest ; sublata enim benivolentia, amicitiae nomen tollitur, propinquitatis ³ manet. x

20. Quanta autem vis amicitiae sit, ex hoc intelligi maxime potest, quod ex infinita societate generis humani, quam conciliavit ipsa natura, ita contracta res est et adducta in angustum, ut omnis caritas aut inter duos aut inter paucos jungeretur.

Natura est aptissima, dux bene vivendi

x

1. *naturam... ducem*, este principiul etico-social după care se conduceau în viață adepții filosofiei stoice precum și, într-o anumită accepție a cuvântului *natura*) chiar adepții noiei Academii, pe care o urma Cicero.

2. *benivolentia*, trebuie luat aproape etimologic : *voința de bine* ; este același lucru cu *eunoia* lui Aristotel.

3. Aceste două din urmă cuvinte sunt fără legătură față de cele anterioare, deși s'ar fi convenit o conjuncție adversativă ; aceasta e *asyndeton*.

II.

DEFINIȚIUNEA AMICIȚIEI. FOLOASELE EI.

VI. — Definițiunea amiciției : este potrivirea deplină a tuturor lucrurilor divine și omenești unită cu un sentiment de bunăvoință reciprocă, Ea este superioară tuturor celorlalte bunuri.

Est enim amicitia nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benivolentia et caritate consensus : qua quidem haud scio an excepta sapientia nihil melius homini sit a dis immortalibus datum. Divitias alii præponunt, bonam alii valetudinem, alii potentiam, alii honores, multi etiam voluptates : belluarum hoc quidem extremum ¹, illa autem superiora ² caduca et incerta, posita non tam in consiliis nostris quam in fortunæ temeritate ; qui autem in virtute summum bonum ponunt, præclare ³ illi quidem, sed hæc ipsa virtus amicitiam et gignit et continet, nec sine virtute amicitia esse ullo pacto potest.

21. Jam ⁴ virtutem ex consuetudine vitæ sermonisque nostri interpretemur nec eam, ut quidam docti ⁵, verbo-

1 și 2. *hoc... extremum*, acest din urmă lucru ; adică plăcerile, *voluptates*, în opoziție cu *superiora illa*.

3. *præclare*, se subînțelege *gaciunt* ; subiectul este : *filosoșii stoici*, sau aceia din Noua Academie.

4. *iam*, *ce-acuma...*

5. *quidam docti*, vezi § 17.

rum magnificentia metiamur virosque bonos eos, qui habentur, numeremus, Paulos ¹, Catones, Gallos, Scipiones, Philos : his communis vita contenta est ; eos autem omittamus, qui omnino nusquam reperiuntur.

22. Tales igitur inter viros amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere. Principio qui ² potest esse „vita vitalis ³”, ut ait Ennius ⁴, quæ non in amici mutua benivolentia conquiescit? Quid dulcius quam habere quicum ² omnia audeas sic loqui ut tecum? Qui esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes qui illis æque ac tu ipse gauderet? Adversas ^{1, 2, 3} vero ferre difficile esset sine eo, qui illas gravius etiam quam tu ferret. Denique ceteræ res, quæ expetuntur, opportunae sunt singulæ rebus fere singulis : divitiæ, ut utare ; opes ut colare ; honores, ut laudare ; voluptates, ut gaudeas ; valetudo ⁵, ut dolore careas et muneribus fungare corporis amicitia res plurimas continet ; quoquo te verteris præsto est, nullo loco excluditur, nunquam intempestiva, nunquam molesta est ; itaque non aqua, non igni, ut aiunt, locis pluribus utimur quam amicitia — neque ego nunc de vulgari aut de mediocri, quæ tamen ipsa et delectat et prodest, sed de vera et perfecta loquor, qualis eorum, qui pauci nominantur, fuit — nam et secundas res splendiores facit amicitia et adversas partiens comunicansque leviores.

1. *Paulos*, oameni ca Paulus... ; numele propriu are valoare aci de nume comun.

2. *qui potest ; cum poate fi...* qui este un abl. vechiu ; vezi și mai jos *quicum* în loc de *quocum*.

3. *vita vitalis, viața care se trăește*, prin contrast cu *viața imposibilă vita nulla* (v. C 86).

4. *Q. Ennius*, născut în Calabria la 239 în d. Hr. mort în 169, fu adus în Roma de către Cato, spre a preda l. greacă. A scris o epopee intitulată *Annales*, în 18 cînturi, în care povestea istoria Romei dela Eneas până la 173 în d. Hr. A mai scris și comedii și tragedii în care imita pe Euripide. Ni-au rămas numai fragmente, adunate de L. Müller.

5. *valetudo*, subînțelege *bona*

ALTE FOLOASE ALE PRIETENIEI.

VII. — 23. Amiciția are mari și numeroase foloase. Ea susține sufletele și întreține speranțele noastre. Ea menține orașele și statele : adevăr cunoscut de toată lumea.

Leliu voia să se oprească aci, dar Faniu și Scevola stăruiesc să continue.

† 23. Cumque plurimas et maximas commoditates amicitia contineat, tum illa ¹ nimirum præstat omnibus, quod bonam spem præluceat ² in posterum nec debilitari animos aut cadere patitur. Verum etiam amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur sui. Quocirca et absentes adsunt et egentes abundant et imbecilli valent et, quod difficilius dictu ³ est, mortui vivunt : tantus eos honos, memoria, desiderium prosequitur amicorum ; ex quo illorum beata mors videtur, horum vita laudabilis. Quod si exemeris ex rerum natura benivolentiæ conjunctionem, nec domus ulla nec urbs stare poterit, ne agri quidem cultus permanebit. Id ⁴ si minus intelligitur, quanta vis amicitiae concordiaeque sit ex dissensionibus atque ex discordiis perspici potest : quae enim domus tam stabilis, quæ tam firma civitas est, quæ non odiis et discidiis funditus possit everti ? ex quo quantum boni sit in amicitia judicari potest.

24. Agrigentinum quidem doctum quemdam virum ⁵

1. *illa... præstat* ; *illa*, nom. (comoditas)

2. *quod... præluceat*, elipsă = *præluendo præbet* ; *præluceo* = a lumina înainte.

3. *dictu*, supinul pasiv după *difficilius*.

4. *id... quanta*, id indică propoziția care începe cu *quanta*.

5. *doctum quemdam virum* ; e vorba de filosoful grec *Empedokles* din Akragas (Sicilia), care a trăit în sec. V. El a scris un tratat „despre Natură” (peri physeos) în care considera ca principii de explicație a lumii cosmice și sociale, următoarele stihii : 1.-*Țocul*, 2.-*apa*, 3.-*pământul*, și 4.-*aerul* ; iar cauze primitive : 5. *amiciția* (philotēs), care face coeziunea elementelor mai sus pomenite, și 6. *discordia, ura* (neikos), care le desparte.

carminibus Græcis vaticinatum¹ ferunt, quæ in rerum natura totoque mundo constarent quæque moverentur², ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam, atque hoc quidem omnes mortales et intelligunt et re probant, Itaque, si quando aliquod officium exstitit amici in periculis aut adeundis aut communicandis, quis est qui id non maximis efferat laudibus? Qui clamores tota cavea³ nuper in hospitis et amici mei M. Pacuvii⁴ nova fabula I quum, ignorante rege uter Orestes esset, Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur, Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse perseveraret. Stantes⁵ plaudebant in re ficta: quid arbitramur in vera facturos fuisse? *creabil*
Facile indicabat ipsa natura vim suam, quum homines, quod facere ipsis non possent, id recte fieri in altero⁶ judicarent. Hactenus mihi videor de amicitia quid sentirem potuisse dicere: si qua præterea sunt — credo autem esse multa —, ab iis, si videbitur, qui ista disputant⁷, quæritote. ✱

25. *Fannius*. Nos vero a te potius: quanquam etiam ab istis sæpe quæsi et audiui non invitus equidem, sed aliud quoddam filum orationis tuæ.

1. *vaticinatum* (dela *vates*, prooroc) „a vorbi sub înrâurirea entuziasmului profetic”, adică *a fi inspirat*.

2. *quæ... constarent... moverentur*, tot ce există, în stare de repaus sau în mişcare; adică cele două stări ale materiei.

3. *cavea*, partea interioară întreagă a unui teatru sau a unui circ. În mod special *cavea* înseamnă partea cu trepte, unde şedeau spectatorii; la figurat, ca aici, înseamnă „toţi spectatorii din teatru”.

4. *Pacuvii*, M. Pacuvius poet tragic roman, născut în 220 la Brundisium; era nepotul lui Ennius; nu ne-au rămas dela dânsul decât câteva fragmente. Aci se face aluzie la piesa intitulată *Dulorestes*, al cărui subiect era analog cu al Iiigeniei în Tauris de Euripide.

5. *stantes*, ridicându-se, în entuziasmul lor pentru devotamentul reciproc al celor doi prieteni.

6. *altero* şi nu *alio*, fiindcă e vorba de doi: spectatorul sau eroul de pe scenă.

7. *qui ista disputant*, adică filosofii de meserie.

Scævola. Tum magis id diceres, Fanni, si nuper in hortis Scipionis, cum est de re publica disputatum, adfuisses: qualis tum patronus³ justitiæ fuit contra accuratam orationem Phili! 7.

Fannius. Facile id quidem fuit justitiam justissimo viro defendere.

Scævola. Quid amicitiam? Nonne facile ei, qui ob eam summa fide, constantia justitiæque servatam maximam gloriam ceperit? ✎

7. *Phili*, L. Furius Philus, de care s'a pomenit și în § 14.

III.

ORIGINA AMICIȚIEI:

E SPONTANĂ, INTEMEIATĂ PE VIRTUTE; EA NU ESTE UN NEGOT, UN PROFIT RUȘINOS.

VIII. Amiciția își are ea origina în slăbiciunea noastră care caută un sprijin? Nu, ea își are începutul în natura însăși.

26. *Lælius*. Vim hoc quidem est afferre: quid enim refert qua me ratione cogatis? cogitis certe; studiis enim generorum, præsertim in re bona, quum difficile est tum ne æquum quidem obsistere. Sæpissime igitur mihi de amicitia cogitanti maxime illud considerandum *est* videri solet, utrum propter imbecillitatem atque inopiam desiderata sit ¹ amicitia, ut dandis recipiendisque metis ², quod quisque minus per se ipse posset, id acciperet ab alio vicissimque redderet ~~an~~ esset hoc quidem ³ proprium amicitia, sed antiquior et pulchrior et magis a natura ipsa profecta alia causa: ampr enim, ex quo amicitia nominata est, princeps est ad benevolentiam

1. *desiderata sit*, dacă se dorește amiciția; cuvântul este luat din limbajul astronomic [ca și *considerare (sidus)*]; el însemnează la propriu „a constata lipsa” de aci a *regreta*; sensul de *a dori* este cel din urmă derivat.

2. *quod... quisque... quod* are drept antecedent pe *id* care urmează.

3. *hoc quidem*, adică schimbul de bune servicii între prieteni.

conjungendam; nam utilitates quidem etiam ab iis percipiuntur sæpe, qui simulatione amicitiae coluntur et observantur temporis causa¹; in amicitia autem nihil fictum est nihil simulatum et, quicquid est, id est verum et voluntarium. x

27. Quapropter a natura mihi videtur potius quam ab indigentia orta amicitia, applicatione² magis animi cum quodam sensu amandi quam cogitatione quantum illa res utilitatis esset habitura. Quod quidem quale sit etiam in bestiis quibusdam animadverti potest, quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus³ et ab eis ita amantur, ut facile earum sensus appareat. Quod in homine multo est evidentius, primum⁴ ex ea caritate, quæ est inter natos et parentes, quæ dirimi nisi detestabili scelere non potest; deinde⁴ quum similis sensus exstitit amoris, si aliquem nacti sumus, cujus cum moribus et natura congruamus, quod in eo quasi lumen aliquod probitatis⁴ et virtutis perspicere videamur.

28. Nihil est enim virtute amabilius, nihil quod magis alliciat ad diligendum, quippe cum propter virtutem et probitatem etiam eos, quos nunquam vidimus, quodam modo diligamus. Quis est qui C. Fabricii, M. Curii non cum caritate aliqua benevola memoriam usurpet⁶, quos⁷ nunquam viderit? Quis autem est qui Tarquinium

1. *Observantur temporis causa*; este vorba de acele relații între doi oameni pe care le stabilește o împrejurare incidentală o afacere în comun, un contact temporar.

2. *applicatione...animi*, legătură sufletească, privită ca tendință naturală, în opoziție cu *cogitatione*, reflexie.

3. *ad quoddam tempus, citva timp*, până ce cresc puii.

4. *primum...deinde*, două grade de afecțiune: unul natural, între părinți și copii; celălalt între persoane care au aceleași idei.

5. *C. Fabricii, Manii Curii*, v. § 18.

6. *memoriam usurpet*, perifrază pentru *sit memor*.

7. *quos* = *licet eos*, sensul concesiv explică subj. *viderit*.

Superbun, qui Sp. Cassium ¹, Sp. Mælium ² non oderit? Cum duobus ducibus de imperio in Italia est decertatum, Pyrrho et Hannibale: ab altero propter probitatem ejus non nimis alienos animos habemus, alterum propter crudelitatem semper hæc civitas oderit.

NATURA AMICIȚIEI.

IX. Natura produce în inimile noastre o bunăvoință mutuală și apropiie, pe oamenii virtuoși prin legătura simpatiei.

X. 29. Quod si tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos nunquam vidimus, vel quod majus est, in hoste etiam diligamus, quid mirum est, si animi hominum moveantur, cum eorum, quibuscum usu ³ conjuncti esse possunt ⁴, virtutem et bonitatem perspicere videantur? quanquam confirmatur amor et beneficio accepto et studio perspecto et consuetudine adjuncta ⁵, quibus rebus ad illum primum motum animi et amoris ⁶ adhibitis admirabilis quædam exardescit benivolentiæ magnitudo; quam si qui putant ab imbecillitate proficisci, ut sit per quem assequatur quod quisque desideret, humilem sane relinquunt et minime generosum, ut ita dicam, ortum amicitiae, quam ex inopia atque indigentia ⁷ natam volunt: quod si ita esset, ut quisque

1. *Spurius Cassius Vecellinus*, fu aruncat de pe stânca tarpeie în 485, pentru că a propus o lege agrară (prima). Eră acuzat că vrea să se facă rege.

2. *Spurius Maellius*, fu omorît de Servilius Ahala în plin for.

3. *usu, prin practica vieții.*

4. *possunt*, este în mod real o posibilitate, (sensul obișnuit al indicativului).

5. *amor...beneficio...studio...consuetudine.* Sentimentului natural (*amor*) care ne conduce spre o prietenie la început, se adaugă în urmă fapte care o întăresc: serviciul reciproc, zelul pe care îl dovedesc amicii, puterea deprinderii. *Consuetudo* are și sensul de *relație, intimitate.*

6. *animi et amoris*, hendiadys: *elanul simpatie al inimii.*

7. *inopia...indigentia* în opoziție cu *copia și abundantia.*

minimum¹ esse in se arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus, quod longe secus est.

30. **U**n enim quisque sibi plurimum confidit et ut quisque maxime virtute et sapientia sic munitus est, ut nullo egeat suæque omnia in se ipso posita iudicet², ita in amicitiiis expetendis colendisque maxime excellit.

Quid enim? Africanus indigens mei? minime hercule! ac ne ego quidem illius: sed ego admiratione³ quadam virtutis ejus, ille vicissim opinione fortasse nonnulla quam de meis moribus habebat, me dilexit; auxit benivolentiam consuetudo. Sed quamquam utilitates multæ et magnæ consecutæ sunt, non sunt tamen ab earum spe causæ diligendi profectæ.

31. Ut enim benefici liberalesque sumus, non ut exigamus gratiam—neque enim beneficium feneramur⁴, sed natura propensi ad liberalitatem sumus—, sic amicitiam non spe mercedis adducti, sed quod omnis ejus fructus in ipso amore inest, expetendam putamus.

32. Ab his⁵, qui pecudum ritu⁶ ad voluptatem omnia referunt, longe dissentiunt, nec mirum; nihil enim altum, nihil magnificum ac divinum suspicere possunt, qui suas omnes cogitationes abjecerunt in rem tam humilem tamque contemptam. Quamobrem hos quidem ab hoc sermone removeamus, ipsi autem intelligamus naturam gigni sensum diligendi et benivolentiæ caritatem, facta significatione probitatis⁶: quam qui appetiverunt, ap-

1. *minimum*=*minimum virium*.

2. *sua omnia in se ipso posita indicet*, este tot o teorie a filosofiei stoice.

3. *ego admiratione*, subînțelege *dilexi*.

4. *feneramur*, termen comercial, *a da cu dobândă (faenus)*.

5. *ab his*, la neutru, este aci egal cu *ab his sententiis*. Filosofii de cari va fi vorba acum sunt Epicuriei. Compare-se expresia *pectum ritu* cu aceea a lui Horațiu, care alimă despre sine că este un *Ep. curi ce grege porcus*.

6. *facta significatione probitatis*, cănă s'a recunoscut virtutea.

plicant se¹ et propius admovent, ut et usu ejus, quem diligere coeperunt, fruantur et moribus suntque pares in amore et æquales² propensioresque ad bene merendum quam ad repscendum³, atque hæc inter eos est honesta certatio. Sic et utilitates ex amicitia maximæ capientur et erit ejus ortus a natura quam ab imbecillitate gravior et verior; nam si utilitas amicitias conglutinaret⁴ eadem commutata dissolveret; sed quia natura mutari non potest, idcirco veræ amicitia sempiternæ sunt. Ortum quidem amicitia videtis, nisi quid ad hæc⁵ forte vultis.

Fannius. Tu vero perge, Læli; pro hoc enim, qui minor est natu, meo jure respondeo.

33. *Scævola.* Recte tu quidem. Quamobrem audiamus.

1. *applicant se*, aci este un hysteron proteron în raport cu *propius admovent*, care în mcd logic ar fi trebuit să precedă.

2. *pares... æquales*: par, exprimă acelaş grad (cantitate); *æqualis*, acelaş fel (cantitate)

3. *ad repscendum*, să ceară la fel, la rândul lor.

4. *conglutinaret*, metaforă. înţelesul propriu este a lipi, a suda.

5. *ad hæc*, subînţelege *dicere*.

6. *pro hoc*, pentru Scaercla.

IV.

CAUZELE CARE SUNT PĂGUBITOARE AMICIȚIEI. PERICOLUL UNOR NEÎNȚELEGERI ȘI RIVALITĂȚI.

X. — Rare ori este durabilă amiciția; mii de motive o sting: neînțelegerile private sau politice; schimbările de caracter, rivalitățile de pasiune, de interes, de ambițiuni; uneori se produce ruptura din cauza unei cereri indiscrete care se refuză cu drept cuvânt.

* *Laelius*. Audite vero, optimi viri, ea, quæ sæpissime inter me et Scipionem de amicitia disserebantur: quamquam¹ ille quidem nihil difficilius esse dicebat quam amicitiam usque ad extremum vitæ diem permanere; nam vel ut non idem expediret² incidere sæpe, vel ut de re publica non idem sentiretur; mutari etiam mores hominum sæpe³ dicebat, alias adversis rebus, alias ætate ingravescente. Atque earum rerum exemplum ex similitudine capiebat ineuntis ætatis, quod summi

1. *quamquam* introduce ideea adversativă afirmației de mai sus (că *verae amicitiae sempiternae sunt*), arătându-se că în prietenii se ivesc foarte adesea neînțelegeri și rivalități.

2. *expediret*, suplinește *utique*. Ideea: interesele nu mai sunt aceleași.

3. *mores hominum, caracterele... sæpe* se ia cu *mutari*.

puerorum amores sæpe una cum prætextâ togâ ponerentur¹.

34. Sin autem ad adolescentiam perduxissent², dirimi³ tamen interdum contentione⁴ vel uxoriæ conditionis vel commodi alicujus, quod idem adipisci uterque non posset. Quod si qui longius in amicitia proveci essent tamen sæpe labefactari, si in honoris contentionem incidissent; pestem enim nullam majorem esse amicitiiis quam in plerisque pecuniæ cupiditatem, in optimis quibusque honoris certamen et gloriæ, ex quo inimicitias maximas sæpe inter amicissimos exstitisse.

35. Magna etiam discidia et plerumque justa nasci⁵, quum aliquid ab amicis, quod rectum non esset, postularetur, ut aut libidinis ministri aut adjuutores essent ad injuriam, quod⁶ qui recusarent, quamvis honeste id facerent, jus tamen amicitiae deserere arguerentur ab iis, quibus obsequi nollent; illos autem, qui quidvis ab amico auderent postulare, postulatione ipsa profiteri omnia se amici causa esse facturos; eorum querela inveterata⁷ non modo familiaritates exstingui solere, sed odia etiam gigni sempiterna: hæc ita multa quasi fata⁸ impendere amicitiiis, ut omnia subterfugere non modo sapientiæ, sed etiam felicitatis diceret sibi videri. x

1. *poneretur*, ca să se înțeleagă deplin sensul acestui cuvânt latin: deajuns a ni-l închipuim compus cu de: *de-poneretur* = a depune, a pune jos, a lăsa.

2. *perduxissent*, subînț. *pueri*, care reiese din întreaga frază.

3. *dirimi*, propoziție infinitivală dependentă de un verb *dicebat* subînțeles din expresia de mai sus *exemplum capiebat*.

4. *contentione*... rivalitate iscală dintr'o căsătorie sau din vre-un alt interes.

5. *magna*... *nasci*, propoziție infinitivală explicat îca și *dirimi* dela § 34 printr'un verb *dicebat*, subînțeles.

6. *quod*, adică: *esse ministri aut adjuutores libidinis ad injuriam*.

7. *querela inveterata*, cecace la început a fost o simplă imputare, de vine cu vremea tră (*caia*).

8. *jata* (deia verbul *jari*, rostit de zei; de aci *fas*) *destin iau*, nenoro-cire, cuvânt îndrăcit puțin prin *quasi*.

PANĂ UNDE POATE MERGE DEVOTAMENTUL INTR'O AMICIȚIE.

XI. — Amiciția trebuie să aibe margini, și nu este permis a se face totul pentru amic.

36. *Quamobrem*¹ id primum videamus, si placet, quatenus amor in amicitia progredi debeat, *Numne*², si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuerunt. Num *Vecellinum* amici regnum appetentem, num *Maelium*³ debuerunt juvare?

37. *Tiberium* quidem *Gracchum* rempublicam vexantem⁴ a *Q. Tuberone*⁵ æqualibusque amicis derelictum videbamus. At *C. Blossius Cumanus*⁶, hospes familie vestræ, *Scævola*, quum ad me, quod aderam *Lænati* et *Rupilio* consulibus in consilio, deprecatum venisset, hanc ut sibi ignoscerem causam afferebat, quod tanti *Tib. Gracchum* fecisset, ut quidquid ille vellet sibi faciendum putaret. Tum ego: „Etiamne, si te in *Capitolium* faces ferre vellet? — Nunquam, inquit, voluisset id quidem, sed, si voluisset, paruissem”. Videtis quam nefaria vox! et hercule ita fecit, vel plus etiam quam

§ 36—100. Cu § 35 s'a terminat a doua parte a expunerii lui *Laellus*. De aci înainte, până la § 100 va fi vorba de regulile amiciției conținute în cuvintele — quae praecepta des — dela § 16.

2. *numne*, întrăcare folosită rar; este echivalentă cu simplul *num*; se așteaptă răspuns negativ.

3. *Vecellinum... Maelium*. cf. supra § 28.

4. *Tiberium... Gracchum*; Cicero era, ca principii politice, conservator; el nu a iubit niciodată mișcările cu caracter revoluționari; de aci și judecata lui, defavorabilă *Grachilor* (*vexantem rem publicam*).

5. *Q. Tuberone*. *Q. Aelius Tuberc*, nepot al celui de-al II-a *Alicen*; înamic declarat al *Grachilor*; în 133, fiind, tribun al poporului luptă contra lui *Tib. Gracchus*. În 123 ca pretor luptă contra lui *Caius Gracchus*.

6. *C. Blossius Cumanus* (din *Cumae*) era adept al stoicismului și democrat, prieten cu *Tib. Gr.* Când acesta fu dat judecării extraordinare *C. Bl. Cum.* a fugit din *Roma* la *Pergam* în *Asia*. Când, și aici protectorul său *Aristonicus* fu prins, *Blossius* ca un stoic adevărat s-a sinucis (poenas persolvit).

dixit : non enim paruit ille Tib. Gracchi temeritati, sed præfuit, nec se comitem illius furoris, sed ducem præbuit. Itaque hac amentia, quæstione nova¹ perterritus, in Asiam profugit, ad hostes se contulit, poenas rei publicae graves justasque persolvit. Nulla est igitur excusatio peccati, si amici causa peccaveris; nam, cum conciliatrix amicitiae virtutis opinio² fuerit, difficile, est amicitiam manere, si a virtute defeceris.

38. Quod si rectum statuerimus vel concedere amicis quidquid velint vel impetrare ab iis quicquid velimus, perfecta quidem sapientia³ ei simus, nihil habeat res vitii, sed loquimur de iis amicis, qui ante oculos sunt, quos vidimus aut de quibus memoria accepimus, quos novit vita communis : ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt, et eorum quidem maxime, qui ad sapientiam proxime accedunt.

39. Videmus Papum Aemilium⁴ Luscino⁵ familiarem fuisse — sic a patribus accepimus, — bis una consules, collegas in censura; tum et cum iis et inter se conjunctissimos fuisse M. Curium, Tib. Coruncanium⁶ memoriae proditum est : igitur ne suspicari quidem possumus quemquam horum ab amico quippiam contendisse quod contra fidem, contra jusjurandum, contra rem publicam

Pontifex.

1. *quaestione nova*, judecată excepțională (nouă).
 2. *cum... fuerit*, fiind dată ipoteza, principiul.
 3. *perfecta... sapientia...* dacă am fi în stare să realizăm o înțelepciune perfectă (așa cum o visează stoicii), n-ar fi nimic de zis...
 4. *Aemilium Luscino*. *Aemilius Papus* și
 5. *C. Fabricius Luscinus*, consul în 282 și în 278, censor în 275 în.
- d. Hr. Despre C. F. Luscinus vezi § 18.
6. *M. Curium*, *Ti. Coruncanium*, cf. § 18.

esset. Nam hoc quidem in talibus viris¹ quid attinet dicere, si contendisset, impetraturum non fuisse? quum illi sanctissimi viri fuerint, æque autem nefas si tale aliquid et facere rogatum et rogare. At vero Tib. Gracchum sequebantur C. Carbo², C. Cato³ et minime tum quidem Caius frater, nunc idem acerrimus.

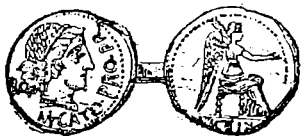
AMICIȚIA DIN PUNCT DE VEDERE POLITIC.

XII. — Să nu cerem dela amicii noștri și să nu facem pentru dânsii lucruri rușinoase. Dar pentru motivul că se uită acest principiu se formează fracțiuni care amenință să ruineze republica.

† 40. Hæc igitur lex in amicitia sancitur, ut neque rogemus res turpes nec faciamus rogati; turpis enim

excusatio est et minime accipienda quum in ceteris peccatis, tum⁶ si quis contra rem publicam se amici causa fecisse fateatur. Etenim eo loco,

Fanni et Scævola, locati sumus⁷, ut nos longe prospicere oporteat futuros casus

Cato Maior.

1. in talibus viris, in privința unor astfel de bărbați.
2. sanctissimi... de moravuri foarte distinse.
3. C. Carbo; C. Papirius Carbo, tribun al poporului în 131, autorul faimoasei moțiuni, după care trebuia să se permită realegerea cuiva, de câte ori ar fi vrut, ca tribun al plebei; moțiunea se izbi însă de opoziția lui Scipio și căzu. La 120, fiind ales consul, din democrație ce era, îmbrățișase idelle aristocraților; și totuși n-au lipsit acuzațiile că a participat și la mișcările Gracchilor. S'a sinucis în 119, ducând cu el bănuiala de a fi fost asasinul lui Scipio Aemilianus.
4. C. Papius Cato, nepotul lui Cato Censorul.
5. minime, cu sequebatur nu cu acerrimus.
6. cum in... tum, aci se stabilește o gradație între toate celelalte categorii de greșeli și acele relicitoare la res publica.
7. eo loco... se ia cu locati sumus, și se subînțelege subiectul noștrii adică optimales.

rei publicæ: deflexit jam aliquantulum de spatio curriculum¹ consuetudo majorum.

41. Tib. Gracchus regnum occupare conatus est, vel² regnavit is quidem paucos menses: num quid simile populus Romanus audierat aut viderat? Hunc etiam post mortem seculi amici et propinqui quid in P. Scipione³ effecerint sine lacrimis non queo dicere. Nam Carbonem, quocumque modo potuimus, propter recentem pœnam Tib. Gracchi sustinuimus; de C. Gracchi autem tribunatu quid exspectem non libet augurari: serpit deinde res⁴, quæ proclivius ad perniciem, quum semel cœpit, labitur. Videtis in tabella⁵ jam ante quanta sit facta labes, primo Gabinia lege, biennio autem post Cassia: videre jam videor populum a senatu disjunctum, multitudinis arbitrio res maximas agi; plures enim discent, quemadmodum hæc fiant, quam quemadmodum his resistatur⁶.

42. Quorsum hæc⁷? Quia sine sociis⁸ nemo quidquam tale conatur. Præcipiendum est igitur bonis ut, si in ejusmodi amicitias ignari casu aliquo inciderint, ne existiment ita se alligatos, ut ab amicis in magna aliqua re peccantibus non discedant; improbis⁹ autem

1. *deflexit... spatio... curriculo*; metaforă luată din limbajul alergărilor de cai, *terenul adevăratului drum*.

2. *vel*, aci ba chiar.

3. *P. Scipione*, e vorba de P. Scipio Nasica Serapio, omoritorul lui C. Gracchus. Pentru a îi pus la adăpost de furia poporului, senatul l-a trimis la Pergam în Asia Mică.

4. *res... răul* (adică mișcarea democratică).

5. *in tabella*, în privința votării. Legea Gabinia institui în 139 scrutinul secret pentru alegeri; iar legea Cassia în 137, pentru comisiile judiciare. Acestea sunt așa numitele *leges tabulariae*; înaintea lor se vota pe față, cu voce tare.

6. *haec*, dezordinele populare.

7. *quorsum haec...*, subînțelege *oratio spectat?*

8. *sociis*, amici cari sunt *complici*.

9. *improbis* în opoziție cu *bonis* de mai sus.

pœna statuenda est, nec vero minor iis, qui secuti erunt alterum, quam iis, qui ipsi fuerint impietatis¹ duces. Quis clarior in Græcia Themistocle? quis potentior? qui cum imperator bello Persico servitute Græciam liberavisset propterque invidiam in exilium expulsus esset, ingratae patriæ injuriam non tulit, quam ferre debuit²: fecit idem quod viginti annis ante³ apud nos fecerat Coriolanus. His adjutor contra patriam inventus est nemo; itaque mortem sibi uterque conscivit⁴.

43. Quare talis improborum consensio non modo excusatione amicitiae tegenda non est, sed potius supplicio omni, vindicanda est, ut ne quis concessum putet amicum vel bellum patriæ inferentem sequi: quod quidem, ut res ire cœpit, haud scio an aliquando futurum sit; mihi autem⁵ non minori curæ est, qualis res publica post mortem meam futura, quam qualis hodie sit.

XIII. — Să cerem deci dela amicii noștri și să facem pentru dâncii numal lucruri cinstite. Se dau sfaturi asupra purtării ce trebuie să se albe față de amici și asupra sincerității și bunăvoinței ce trebuie să existe reciproc.

44. Hęc igitur prima lex amicitiae sanciat, ut ab amicis honesta petamus, amicorum causa honesta faciamus, ne exspectemus quidem, dum rogemur⁶; studium semper adsit, cunctatio absit, consilium vero dare audeamus libere. Plurimum in amicitia amicorum bene

1. *impietatis*, atentatul contra republicei.

2. *debuit*, perf. ind. cu sens de opt. trecut.

3. Themistocle fu ostracizat la 471 în. d. Hr. Coriolan fu surghiunit în 491.

4. *uterque conscivit*, sinucidările acestea sunt legende. Themistocle a murit de boală în Magnesia (cf. Tucidide I, 38) iar despre Coriolan ne spune T. Livius II. 40, 10, că a trăit la Volsci până la o vârstă înaintată.

5. *mihi autem*, aci (ca în tot acest pasaj) vorbește mai mult Cicero decât Laelius.

6. *ne exspectemus... dum rogemur*; *dum* cu subjunctivul are sensul aproape: *ca să, până ce să*.

suadentium valeat auctoritas, eaque et adhibeatur ad monendum non modo aperte, sed etiam acriter, si res postulabit, et adhibitæ pareatur ¹.

45. Nam quibusdam ², quos audio sapientes habitos in Græcia, placuisse opinor mirabilia quædam—sed nihil est quod illi non persequantur argutiis—: partim fugiendas esse nimias amicitias, ne necesse sit unum sollicitum esse pro pluribus; satis superque esse sibi suarum cuique rerum alienis nimis implicari molestum esse; commodissimum esse quam laxissimas habenas habere amicitiae, quas vel adducas cum velis vel remittas; caput enim esse ad beate vivendum securitatem, qua frui non possit animus, si tanquam parturiat unus pro pluribus.

Minerva

1. *adhibitæ pareatur se subînțelege auctoritatē.*
2. *quibusdam... sapientes, este vorba de filosofil Epicurieni și de cei din școala cirenaică.*
3. *mirabilia quaedam, idei bizare, paradoxe.*

46. Alios autem dicere aiunt multo etiam inhumanius — quem locum breviter paulo ante perstrinxi ¹ — praesidii adjumentique causa, non benivolentiae neque caritatis, amicitias esse expetendas; itaque, ut quisque minimum firmitatis haberet minimumque virium, ita amicitias appetere maxime: ex eo fieri ut mulierculae ² magis amicitiarum praesidia quaerant quam viri et inopes quam opulenti et calamitosi quam ii, qui putantur beati.

47. O praecelaram sapientiam! ⁴ Solem enim e mundo tollere videntur qui amicitiam e vita tollunt, qua nihil a dis immortalibus melius habemus, nihil iucundius. Quae est enim ista securitas specie quidem blanda, sed reapse ⁵ multis locis repudianda? Neque enim est consentaneum ⁶ ullam honestam rem actionemve, ne sollicitus sis, aut non suscipere aut susceptam deponere. Quod si curam fugimus, virtus fugienda est, quae necesse est cum aliqua cura res sibi contrarias aspernetur atque oderit, ut bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignaviam fortitudo. Itaque videas rebus injustis justos maxime dolere, imbellibus fortes, flagitiosis modestos. Ergo hoc proprium est ⁷ animi bene constituti ⁸ et laetari bonis rebus et dolere contrariis.

48. Quamobrem, si cadit in sapientem animi dolor, qui profecto cadit, nisi ex ejus animo extirpatam hu-

1. paulo ante perstrinxi, cf. IX, 29—30.

2. mulierculae; acest diminutiv vroeste să arate slăbiciunea femeiei

3. putantur; slăbește noțiunea lui beati.

4. proeciaram sapientiam; acuzativ de exclamație, aci însă cu sens ironic: ce grozavă înțelepciune!

5. reapse, arhaism compus din re și abl. arhaic eapse (de la ipse), în loc de re ipsa. Obs. antiteza cu specie, aparența.

6. consentaneum, subînțelege ratiunii, care se exprimă foarte rar în această expresie.

7. hoc proprium, etc. este de fapt o protestare împotriva epicurismului care recomandă omului insensibilitatea, pentru a nu-și turbura fericirea; dar și împotriva filosofilor stoici care puneau înțelepciunea în absența oricărei emoții.

8. bene constituti. bine echilibrat.

manitatem¹ arbitramur, quæ causa est cur amicitiam funditus tollamus e vita, ne aliquas propter eam suscipiamus molestias? Quid enim interest, motu animi² sublato, non dico inter pecudem et hominem, sed inter hominem et truncum aut saxum aut quidvis generis ejusdem? Neque enim sunt isti³ audiendi, qui virtutem duram et quasi ferream esse quamdam volunt: quæ quidem est cum multis in rebus tum in amicitia tenera atque tractabilis, ut et bonis amici quasi diffundatur et incommodis contrahatur. Quamobrem angor iste, qui pro amico sæpe capiendus est, non tantum valet, ut tollat e vita amicitiam, non plus quam ut virtutes, quia nonnullas curas et molestias afferunt, repudientur.

~~XIV~~ Se combate părerea epicurienilor că trebuie să se evite amicitiale prea intime căci ele aduc turburare sufletului.

X Cum autem contrahat⁴ amicitiam, ut supra dixi, si qua significatio virtutis eluceat, ad quam se similis animus applicet et adjungat, id cum contigit, amor exoriatur necesse est.

49. Quid enim tam absurdum quam delectari multis inanibus⁵ rebus, ut honore, ut gloria, ut ædificio, ut vestitu cultuque corporis, animante virtute prædito, eo qui vel amare vel, ut ita dicam, redamare⁶ possit, non admodum⁷ delectari? Nihil est enim remuneratione benivolentiæ, nihil vicissitudine⁸ studiorum officiorumque jucundius.

50. Quid? si illud etiam addimus, quod recte addi

1. *extirpatam humanitatem*; Cicero se gândește desigur la idealul preconizat de adepții rigidei morale a filosofilor stoicii.

2. *motu animi*... se face aluzie la acea stare a sufletului pe care stoicii o numeau cu termenul grec *apàtheia* (rom. apatie, adică insensibilitate).

3. *isti*, stoicii.

4. *contrahat* are ca subiect *significatio virtutis* (și *qua eluceat*).

5. *inanimis res*, se optine lucruri *animante*, care urmează.

6. *redamare*; a întoarce iubirea cu iubire, a arăta la rândul său iubire.

7. *admodum*, în sensul indicat de etimologia cuvântului: *până la (sfârșitul) măsurii*, apoi, *mult*.

8. *vicissitudine studiorum*, schimb de dispoziții amicale.

potest, nihil esse quod ad se rem ullam tam alliciat et attrahat quam ad amicitiam similitudo, concedetur profecto verum esse ut ¹ bonos boni diligant adsciscantque sibi quasi propinquitate ² conjunctos atque natura; nihil est enim appetentius similibus sui nec rapacius quam natura. Quamobrem hoc quidem, Fanni et Scævola, constat, ut opinor, bonis inter bonos quasi necessariam benivolentiam, qui est amicitiae fons a natura constitutus. Sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet ³; non enim est inhumana virtus neque immunis ⁴ neque superba, quæ etiam populos universos tueri eis-que optime consulere soleat, quod non faceret profecto si a caritate vulgi ⁵ abhorreret.

§ 51. Atque etiam mihi quidem videntur, qui utilitatis causa ⁶ fingunt amicitias, amabilissimum nodum amicitiae tollere; non enim tam utilitas parta per amicum quam amici amor ipse delectat, tumque illud fit, quod ab amico est profectum, jucundum, si cum studio est profectum; tantumque abest ut amicitiae propter indigentiam colantur, ut ii, qui opibus et copiis maximeque virtute, in qua plurimum est præsidii ⁷, minime alterius indigent, liberalissimi sint et beneficentissimi. Atque haud sciam an ne opus sit quidem nihil unquam omnino deesse amicis. Ubi enim studia nostra ⁸ viguissent, si nunquam consilio, nunquam opera nostra nec domi nec militiae Scipio eguisset? Non igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam secuta est.

1. *verum esse ut, este natural ca.*

2. *propinquitate... atque natura; hendiadys: o înrudire naturală.*

3. *necessariam, subînţeleg este.*

4. *immunis, sensul etimologic (in-munus) contrariu lui communis: fără obligații, egoist.*

5. *caritate vulgi; afecțiunea pentru oameni în general.*

6. Autorul revine aici la teoria amicitiei din interes. Cf. cap. IX.

7. *in qua plurimum est praesidii, care este cea mai bună crotire. Virtutea este considerată aici mai presus de putere — opes — și de mijloace materiale — copiae — întrucât prin ea noi nu mai avem nevoie de altele.*

8. *ubi... studia nostra; în ce s'ar fi manifestat zelul meu?*

V.

PUTEREA ȘI BOGĂȚIA SUNT LIPSITE
DE FERICIRE FĂRĂ AMICIȚIE.

XV. — Se combate părerea celor cari pretind că interesul și trebuința sunt fundamentul amicitiei.

52. Non ergo erunt homines deliciis diffluentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec usu nec ratione habent cognitam¹, disputabunt; nam quis est, pro deorum fidem² atque hominum, qui velit, ut³ neque diligat quemquam nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis atque in omnium rerum abundantia vivere? Hæc enim est tyrannorum vita, nimirum in qua nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis benivolentiæ potest esse fiducia, omnia semper suspecta atque sollicita, nullus locus amicitia.

53. Quis enim aut eum diligat, quem metuat⁴, aut eum, a quo se metui putet? Coluntur tamen simulatione duntaxat ad tempus: quod si forte, ut fit ple-

1. *habent cognitam*, formă mai accentuată decât *cognovi*. Din această perifrază va ieși mai târziu expresia romanică analitică *am cunoscut*, a part. Insoțit de verbul auxiliar *a avea*.

2. *fidem*, subînțelege *imploro, testor*.

3. *ut, cu condiția ca...*

4. *diligat quem metuat*; poetul Attius a compus o tragedie în care Atreu are într'un moment replica: *cederint cum metuant: să mă urască, numai să se teamă de mine!*

rumque, ceciderunt, tum intelligitur quam fuerint inopes amicorum: quod Tarquinius dixisse ferunt, tum exulantem se intellexisse, quos fidos amicos habuisset, quos infidos, quum jam neutris gratiam referre¹ posset.

Toga.

54. Quanquam miror illa superbia et importunitate² si quemquam amicum habere potuit. Atque ut hujus, quem dixi, mores veros amicos parere non potuerunt, sic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideles. Non enim solum ipsa Fortuna cæca est, sed eos etiam plerumque efficit cæcos, quos complexa est; itaque efferuntur fere fastidio et contumacia, neque quidquam insipiente fortunato³ intolerabilius fieri potest. Atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea commodis fuerint moribus, imperio⁴, potestate⁵, prosperis rebus immutari, sperni

ab iis veteres amicitias, indulgeri novis.

55. Quid autem stultius est, cum plurimum copiarum, facultatibus, opibus possint, cetera parare, quæ parantur pecunia, equos, famulos, vestem egregiam, vasa pretiosa; amicos non parare, optimam et pul-

1. gratiam referre, a răsplăti (în bine sau în rău).

2. importunitate, caracter nesuferit, arogant.

3. insipiente fortunato; insipiente e luat ca substantiv, de aci și terminația -e la abl. în loc de -i.

4. imperio, putere militară (imperator).

5. potestate, putere civilă.

cherrimam vitæ, ut ita dicam, supellectilem? Etenim cetera quum parant⁴, cui parent nesciunt nec cujus causa laborent; ejus enim est istorum quidque, qui vicit viribus: amicitiarum sua cuique permanet stabilis et certa possessio, ut, etiam si illa maneant, quæ sunt quasi dona Fortunæ, tamen vita inculta et deserta ab amicis non possit esse jucunda. Sed hæc hactenus.

4. *cum parant*; *cum* cu indicativul arată momentul precis când acțiunea are loc.

VI.

LIMITELE AMICIȚIEI : CRITICA CELOR TREI OPINIUNI ȘI A UNEI MAXIME ATRIBUITE LUI BIAS.

CARACTERELE ADEVĂRATEI AMICIȚII. CALITĂȚILE ADEVĂRATULUI AMIC.

XVI. — Unli sunt de părere : sau noi să avem față de amici aceleaș sentimente ca și către noi, sau bunăvoința lor față de noi să fie măsura acelei a noastre către ei, sau în fine, considerațiunea lor față de ei înșiși să determine aceea pe care le-o datorăm.

Combaterea acestor trei păreri precum și faimoasa sentență a lui Bias.

56. Constituendi autem sunt, qui sint in amicitia fines et quasi termini¹ deligendi, de quibus tres video sententias ferri, quarum nullam probo : unam², ut eodem modo erga amicum affecti simus quo erga nosmet ipsos ; alteram, ut nostra in amicos benivolentia illorum erga nos benivolentiæ pariter æqualiterque respondeat ; tertiam, ut, quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis.

57. Harum trium sententiarum nulli prorsus³ as-

1. *fines... termini* ; *finis* e limita naturală ; *terminus* este, la alergări, semnul până unde se aleargă ; deci e un semn pus de om, convențional.

2. *unam* ; aceasta e părerea Epicurienilor.

3. *nulli prorsus*, cu *absolut neiuina*.

sentior : nec enim illa prima vera est, ut, quemadmodum in se quisque, sic in amicum sit animatus; quam multa enim, quæ nostra causa nunquam faceremus, facimus causa amicorum ! precari ab indigo, supplicare, tum acerbius in aliquem invehi insectarique vehementius, quæ in nostris rebus non satis honeste, in amicorum fiunt honestissime ; multæque res sunt in quibus de suis commodis viri boni multa detrahunt detrahique patiuntur, ut iis amici potius quam ipsi, fruantur.

58. Altera sententia est, quæ definit amicitiam paribus officiis ac voluntatibus. Hoc quidem est nimis exigue et exiliter ad calculos vocare¹ amicitiam, ut par ista ratio acceptorum et datorum : divitior mihi et affluentior videtur esse vera amicitia nec observare restricte ne plus reddat quam acceperit ; neque enim verendum est ne quid excidat aut ne quid in terram defluat aut ne plus æquo quid in amicitiam congeratur.

59. Tertius vero ille finis deterrimus, ut, quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis ; sæpe enim in quibusdam aut animus abjectior² est aut spes amplificandæ fortunæ fractior : non est igitur amici talem esse in eum, qualis ille in se est, sed potius eniti et efficere, ut amici jacentem animum excitet inducatque in spem cogitationemque meliorem. Alius igitur finis veræ amicitiae constituendus est, si prius, quid maxime reprehendere Scipio solitus sit, dixero. Negabat ullam vocem inimiciorem amicitiae potuisse reperiri quam ejus, qui dixisset ita amare oportere, ut si aliquando esset osurus ; nec vero se adduci posse, ut hoc, quemad-

1. ad calculos vocare ; calculus era o pietricică ; la Romani s'a păstrat însă acestui cuvânt și însemnarea de socoteală, contabilitate, de pe vremea când aceste operații se făceau cu ajutorul pietricelelor.

2. abjectior, mai umil ; nu are sensul peiorativ în l. latină, ci înseamnă numai umil, modest (care se prețuește mai puțin decât este).

modum putaretur, a Biante¹ dictum esse crederet, qui sapiens habitus esset unus e septem²; impuri cujusdam aut ambitiosi aut omnia ad suam potentiam revocantis esse sententiam. Quonam enim modo quisquam amicus esse poterit ei, cui se putabit inimicum esse posse? Quin etiam necesse erit³ cupere et optare ut quam sæpissime peccet amicus, quo plures det sibi tanquam ansas⁴ ad reprehendendum; rursum autem recte factis commodisque amicorum necesse erit angi, dolere, invidere.

60. Quare hoc quidem præceptum, cujuscunque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potius præcipiendum fuit⁶, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitiiis comparandis, ut ne quando amare inciperemus eum, quem aliquando odisse possemus. Quin etiam si minus felices in diligendo fuisset, ferendum id Scipio potius quam inimicitiarum tempus⁷ cogitandum putabat.

XVII. — Sfaturi în privința alegerii amicilor; de această alegere depinde durata amicitiei; dar rar se găsesc amicitii sincere între oamenii politici mai ales.

61. His igitur finibus utendum arbitror, ut, quum emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, voluntatum sine ulla excep-

1. *Bias din Priena* era socotit printre cei șapte înțelepți; el a trăit în veacul VI în. d. Hr. S'a ilustrat în deosebi prin aforisme ca acesta: lubește pe prieten așa cum ar fi dacă într-o zi ar trebui să-l urăști.

2. *unus e septem*, și din aceste cuvinte, ca și din cele de mai sus (*nec vero adduci posse...*) se vede că Scipio nu credea că Bias poate fi autorul unei astfel de maxime.

3. *necesse erit*. Dacă admitem maxima lui Bias, atunci *va fi de nevoie* și... (argumentul ad absurdum).

4. ansas, la propriu *coașa* unui vas; la figurat, ca aici, *a da prilej să...*

5. *rursum autem*, = *și împotriva, și invers*.

6. *præcipiendum fuit*, perfect care echivalează în rom. cu *optativul* trecut.

7. *tempus*, *ocaziune, prilej*.

tionē communitas, ut etiam, si qua fortuna acciderit¹ ut minus justæ² amicorum voluntates adjuvandæ sint, in quibus eorum aut caput³ agatur aut fama, declinandum de via sit, modo ne summa turpitudine sequatur; est enim quatenus⁴ amicitiae dari venia possit. Nec vero neglegenda est fama, nec mediocre telum ad res gerendas⁵ existimare oportet benivolentiam civium, quam blanditiis et assentando⁶ colligere turpe est: virtus, quam sequitur caritas⁴, minime repudianda est.

62. Sed — sæpe enim redeo ad Scipionem, cujus omnis sermo erat de amicitia — querebatur, quod omnibus in rebus homines diligentiores essent: capras et oves quot quisque haberet dicere posse, amicos quot haberet non posse dicere; et in illis quidem parandis⁴ adhibere curam, in amicis eligendis neglegentes esse nec habere quasi signa quædam et notas, quibus eos, qui ad amicitiam essent idonei, judicarent⁵. Sunt igitur firmi et stabiles et constantes⁶ eligendi, cujus generis est magna penuria; et judicare difficile est sane nisi expertum⁷; experiendum autem est in ipsa amicitia: ita præcurrit amicitia iudicium tollitque experiendi potestatem.

63. Est igitur prudentis sustinere⁸ ut cursum, sic impetum benivolentiae, quo utamur quasi equis ten-

1. si qua fortuna acciderit, dacă s'ar ivi o întâmplare ca...

2. minus iustæ, este foarte probabil că Cicero se gândeste aici să-și justifice discursul *Pro Milone*, în care apără pe omoritorul lui Clodius.

3. caput, aci situația victii, „totul”.

4. est quatenus, „există cazuri în cari până la un punct”.

5. telum ad res gerendas, o armă pentru viața politică.

6. benivolentiam civium, simpatia poporului.

7. nisi expertum; se rapoartă la subiectul subînțeleas al infinitivului; subînțelege un cuvânt ca *aliquem*: când cineva a făcut experiență.

8. sustinere, a stăpâni, a reține.

9. quo = ut eo (final).

tatis¹ sic amicitia, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam sæpe in parva pecunia² perspicuntur quam sint leves, quidam autem, quos parva movere non potuit, cognoscuntur in magna; sin vero erunt aliqui reperti qui pecuniam præferre amicitiae sordidum existiment, ubi eos inveniemus, qui honores, magistratus, imperia, potestates³, opes amicitiae non anteponant, ut, cum ex altera parte proposita hæc sint⁴, ex altera jus amicitiae, non multo illa malint? Imbecilla enim est natura ad contemnendam potentiam quam etiam si neglecta amicitia consecuti sint, obscuratum iri⁵ arbitrantur, quia non sine magna causa sit neglecta amicitia.

64. Itaque veræ amicitiae difficillime reperiuntur in iis, qui in honoribus reque publica versantur⁶: ubi enim istum invenias, qui honorem amici anteponat suo? Quid? hæc ut omittam, quam graves, quam difficiles plerisque videntur calamitatum societates! Ad quas non est facile inventu⁷ qui descendant. Quanquam Ennius⁸ recte:

amicus certus in re incerta cernitur,

tamen hæc duo levitatis et infirmitatis plerosque convincunt, aut si in bonis rebus⁹ contemnunt aut in malis¹⁰

-
1. *equis templatis, cai încercați.*
 2. *in parva pecunia, 'într'o mărunță chestie de golcgani'.*
 3. *potestates, ăregătorii civile.*
 4. *hæc sint... illa, aceste obiecte ale ambiției lor.*
 5. *observatum iri, (inf. v. pas.) că greșala va fi micșorată.*
 6. *Să se cîserve adevărul permanent al acestei afirmații, care capătă astfel caracterul unui aforism, extras din experiența vieții.*
 7. *Non est facile inventu qui (= non invenitur facile qui).*
 8. *Ennius, despre acest poet, cf. § 22.*
 9. *in bonis rebus, când ei sunt în stare prosperă*
 10. *in malis, când prietenii lor sunt în stare nenegocită.*

deserunt. Qui igitur utraque in re¹ gravem, constantem, stabilem se in amicitia praestiterit, hunc ex maxime raro genere hominum judicare debemus et pæne divino.

ALTE CALITĂȚI NECESARE UNUI PRIETEN.

XVIII. — Baza cea mai puternică a amicitiei este bunacredința lipsa de prefăcătorie, sinceritatea în cuvinte și fapte; să se adauge la acestea și o familiaritate dulce și veselă.

65. Firmamentum autem stabilitatis constantiæque est ejus, quam² in amicitia quærimus, fides³; nihil est enim stabile, quod infidum est. Simplicem præterea et communem⁴ et consentientem⁵, id est, qui rebus isdem moveatur, eligi par est. Quæ omnia pertinent ad fidelitatem; neque enim fidum potest esse multiplex ingenium et tortuosum, neque vero qui non isdem rebus movetur naturaque consentit aut fidus aut satibilis potest esse. Addendum eodem est, ut ne criminibus aut inferendis⁶ delectetur aut credat oblati, quæ pertinent omnia ad eam, quam jamdudum tracto, constantiam. Ita fit verum illud, quod initio⁷ dixi, amicitiam nisi inter bonos esse non posse; est enim boni viri, quem eundem sapientem licet dicere, hæc duo tenere in amicitia: primum, ne quid fictum sit neve simulatum; aperte enim vel odisse magis ingenui est quam fronte⁸

1. *utraque in re*, și într'un caz și în celălalt, din cele două pomenite mai sus.

2. *eius, quam*; construcția este: *fides est firmamentum eius stabilitatis constantiæque quam quærimus in amicitia*.

3. *fides*, să se observe topica, pentru a se scoate în relief *fides*.

4. *communem* (*opus lui immuris*), care se dă în întregime; sau *scitabil*.

5. *consentientem*, se poate lua sensul indicat de etimologia cuvântului: *care simte împreună* (traduce cuvântul grecesc *sympathes*).

6. *criminibus... injerenais*, a aduce învinuirii împotriva amicului.

7. *initio*, cf. § 18.

8. *fronte*, e vorba de aparențe ipocrite.

occultare sententiam; deinde non solum ab aliquo allatas criminationes repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum.

66. Accedat huc suavitas quædam oportet sermonum atque morum, haudquaquam mediocre condimentum amicitiae. Tristitia¹ autem et in omni re severitas habet illa quidem gravitatem, sed amicitia remissior esse debet et liberior et dulcior et ad omneam comitatem facilitatemque proclivior.

1. *tristitia*, aici nu e atât o mâhnire sufletească, ci mai de grabă o manieră de a se exterioriza cineva: *postmorît*; face opoziție cuvintelor de mai sus: *suavitas sermonum et morum*, sau lui *comitas* de mai jos.

VII.

AMICIȚII NOI. DEOSEBIREA DE RANGURI.

XIX. — Amiciții vechi și noi. Potrivirea necesară între amici.

67. Existit autem hoc loco¹ quædam quæstio subdifficilis,² num quando amici novi, digni amicitia, veteribus sint anteponendi, ut equis vetulis³ teneros anteponere solemus. Indigna homine dubitatio! Non enim debent esse amicitiarum, sicut aliarum rerum, satietates: veterrima quæque,⁴ ut ea vina, quæ vetustatem ferunt⁵, esse debet suavissima, verumque illud est, quod dicitur, multos modios salis simul edendos esse, ut amicitia munus expletum sit.

68. Novitates⁶ autem, si spem afferunt ut tanquam in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illæ quidem⁷ repudiandæ, vetustas tamen suo loco conservanda; maxima est enim vis vetustatis et consuetudinis. Quin ipso equo, cujus modo⁸ feci men-

1. hoc loco, aci.

2. subdifficilis, puțin cam grea.

3. vetulis, cu o nuanță de dispreț: gloabe.

4. veterrima quæque, cea mai veche prietenie.

5. vetustatem ferunt, care suportă învechirea; mai mult: care se și îmbunătățesc trecând vremea, întocmai ca vinurile.

6. novitates, noile amiciții, în opoziție cu termenul *vetustas* de mai jos, care indică *prietenii vechi*.

7. illae quidem, cf. § 66.

8. modo, cf. § 67.

tionem, si nulla res impediatur, nemo est quin eo, quo consuevit, libentius utatur quam intractato et novo; nec

vero in hoc, quod est animal, sed in iis etiam, quæ sunt inanima, consuetudo valet, quum locis ipsis delectemur, montuosis etiam et silvestribus, in quibus diutius¹ commorati sumus.

69. Sed maximum est in amicitia parem esse inferiori: sæpe enim excellentiæ quædam sunt, qualis erat Scipionis in nostro, ut ita dicam, grege³: nunquam se ille Philo⁴, nunquam Rupilio⁵, nunquam Mummio⁶ anteposuit, nunquam inferioris ordinis amicis; Quintum vero Maximum⁷ fratrem,

egregium virum omnino, sibi nequaquam parem, quod

1. *diutius*, subînț. *aequo*.

2. *excellentiæ*, *superiorităȃi*.

3. *grege*, la propriu *turmă*; la figurat asociaȃie de oameni egali în etate și poziȃie socială. Horațiu zicea despre sine că este un *Epicuri de grege porcus*.

4. *Philo*, v, § 14.

5. *Rupilio*. Publius Rupilius cu concursul lui Selpio a fost ales consul în 132, împreună cu P. Popilius Laenas. Sub aceștia Ti. Grachus fu desemnat unei comisii de anchetă excepȃională (*quaestio nova*) vezi și § 37.

6. *Mummio*. Spurius Mummus fratele cuceritorului Corintului (146 în. d. Hr.) Lucius Mummus.

7. *Quintum... Maximum*, fiu mai mare al lui Paul Emiliu, adoptat de Q. Fabius Maximus; fu consul în 146; a făcut războiul în Spania împotriva lui Viriate.

is anteibat ætate, tanquam superiorem colebat suoque omnes per se esse ampliores volebat.

70. Quod faciendum imitandumque est omnibus, ut, si quam præstantiam virtutis, ingenii, fortunæ consecuti sint, impertiant¹ ea suis communicentque cum proximis; ut, si parentibus nati sint humilibus, si propinquos habeant imbecilliore vel animo vel fortuna, eorum augeant opes eisque honori sint et dignitati; ut in fabulis², qui aliquandiu propter ignorationem stirpis et generis in famulatu fuerunt, cum cogniti sunt et aut deorum aut regum filii inventi, retinent tamen caritatem in pastores, quos patres multos annos esse duxerunt³: quod est multo profecto magis in veris patribus certisque faciendum. Fructus enim ingenii et virtutis omnisque præstantiæ tum maximus capitur, cum in proximum quemque confertur.

XX. — Trebuie să iubim pe amici, dar nu până într'atâta încât să-l împiedicăm să-şi vadă de interesele lor, sau să-şi facă datoria, pentrucă nu putem suporta durerea unei despărţiri.

71. Ut igitur ii, qui sunt in amicitia conjunctionisque⁴ necessitudine⁵ superiores, exæquare se cum inferioribus debent, sic inferiores non dolere⁶ se a suis aut ingenio aut fortuna aut dignitate superari; quorum plerique aut queruntur semper aliquid aut etiam exprobrant, eoque magis, si habere se putant quod officiose et amice et cum labore aliquo suo factum queant dicere: odiosum sane genus hominum officia exprobran-

1. impertiant (*in pars*) a împărţi, a împărţăşi.

2. *in in fabulis*, ca *in drame*; noi zicem obişnuit ca în teatru.

3. *duxerunt*, cu sensul: *au socotit*.

4. *amicitiæ conjunctionisque*, hendiadys.

5. *in... necessitudine*, *ieşituri strănse*.

6. *inferiores... non dolere*; ar fi locul să ne aducem aminte de cugătarea scriitorului francez La Rochefoucauld: „Il est difficile d'aimer ceux que nous n'estimons point; mais il ne l'est pas moins d'aimer ceux que nous estimons beaucoup plus que nous'.

tium, quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare qui contulit.

72. Quamobrem, ut ii, qui superiores sunt, submittere se debent in amicitia, sic quodam modo inferiores extollere¹. Sunt enim quidam, qui molestas amicitias faciunt, quum ipsi se contemni putant; quod non fere contingit nisi iis, qui etiam contemnendos se arbitrantur, qui hac opinione non modo verbis, sed etiam opere levandi³ sunt.

73. Tantum autem cuique tribuendum, primum, quantum ipse efficere possis,⁴ deinde etiam, quantum ille, quem diligas atque adjuves, sustinere⁵; non enim neque tu possis, quamvis excellas, omnes tuos ad honores amplissimos perducere, ut Scipio P. Rupilius potuit consulem efficere, fratrem ejus Lucium non potuit. Quod si etiam possis quidvis deferre ad alterum, videndum, est tamen quid ille possit sustinere.

74. Omnino amicitiae corroboratis jam confirmatisque et ingeniis et ætatibus⁶ judicandæ sunt, nec, si qui ineunte ætate venandi aut pilæ studiosi fuerunt, eos habere necessarios⁷ quos tum eodem studiosi præditos dilexerunt. Isto enim modo nutrices et pædagogi jure vetustatis plurimum benivolentiæ postulabunt: qui neglegendi quidem non sunt, sed alio quodam modo æstimandi. Aliter amicitiae stabiles permanere non possunt; dispares enim mores disparia studia sequuntur,

1. *inferiores extollere*; subiectul lui *extollere* este *inferiores*.

2. *etiam contemnendos*, chiar *veanici de a fi disprejuşi*.

3. *hac opinione... levandi*; trebuie desbăraţi de această prejudecată

4. *quantum... possis*; e vorba de prijin în cariera politică.

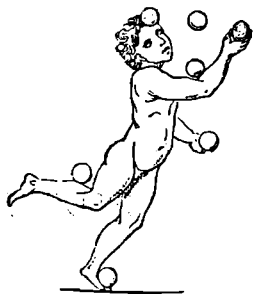
5. *Scipio P. Rupilius... v. § 37 și mai ales 69*.

6. *confirmatis... ætatibus*; este vorba dacă la o vârstă tânără se pot încheia într'adevăr prietenii serioase. Autorul se înăoeste.

7. *eos habere necessarios*; să se observe: a) *anacolutul* frazei, care începuse cu construcția personală *iucicanđae sunt* și se continuă cu infinitivul *habere* (cu sens imperativ); b. *necessarios, amici*, legături obligatorii de amicitie.

quorum dissimilitudo dissociat amicitias, nec ob aliam causam ullam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt nisi quod tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum studiorumque distantia.

75. Recte etiam præcipi potest in amicitias, ne intemperata quædam benivolentia, quod sæpe fit, impediatur magnas utilitates amicorum; nec enim, ut ad fabulas redeam, Trojam Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem¹, apud quem erat educatus, nullis cum lacrimis iter suum impediendum audire vo-

luisse. Et sæpe incidunt magnæ res, ut discedendum sit ab amicis: quas qui impedire vult, quod desiderium non facile ferat is et infirmus est mollisque natura et ob eam ipsam causam in amicitia parum justus.

76. Atque in omni re considerandum est et quid postules ab amico et quid patiari a te impetrari.

1. *Neoptolemus* (sau *Pyrhus*), fiul lui *Ahile* și al *Deidamiei*, fu crescut la curtea lui *Lycomedes* rege în *Skyros* și bunic al tânărului. Este probabil că bătrânul a încercat să împiedice pe nepot de a merge în războiul *troian*; în tot cazul așa trebuie să fi fost acțiunea în piesa lui *Ennius*, intitulată *Neoptolemus*.

VIII.

RUPTURILE POSIBILE. MĂSURILE DE PRECAUȚIUNE

XXI. — Trebuie să evităm pe cât este posibil rupturile amicitțiilor chiar cu prețul unor concesiuni și sacrificii ; mai ales, amicitia nu trebuie să se schimbe în ură. Cel mai sigur mijloc de a evita ruptura este acela de a proceda lent și sever în alegerea prietenilor.

Est etiam quædam in amicitiiis dimittendis¹ nonnunquam necessaria² — iam enim a sapientium familiaritatibus ad vulgares amicitias oratio nostra delabitur —. Erumpunt sæpe vitia amicorum tum in ipsos amicos, tum in alienos, quorum tamen ad amicos redundet³ infamia. Tales igitur amicitiaë sunt remissione usus⁴ eluendæ et, ut Catonem, dicere audivi, dissuendæ magis quam discindendæ⁵, nisi quædam admodum intolerabilis injuria exarserit, ut neque honestum sit nec fieri possit ut non statim alienatio disjunctioque⁶ facienda sit.

1 in amicitiiis dimittendis, suferința ce îndurăm prin ruptura prietenilor.

2. nonnunquam necessaria, rău necesar.

3. redundet, se revarsă și asupra...

4. remissione usus, prin răirea întâlnirii.

5. dissuendæ... discindendæ, metaforă din tehnica croitoriei dissuo = a discoase, discindo = a tăia ; ideea e următoarea : asemenea prietenii e mai bine să fie desfăcute pe încetul, decât tăiate dintr'odată.

6. alienatio disjunctioque, Instrăinare și separare.

77. Sin autem aut morum aut studiorum commutatio quædam, ut fieri solet, facta erit aut in rei publicæ partibus dissensio ¹ intercesserit — loquor enim jam, ut paulo ante dixi ², non de sapientium, sed de communibus amicitiiis —, cavendum erit ne non solum amicitiaë depositæ, sed etiam inimicitiaë susceptæ videantur; nihil enim est turpius quam cum eo bellum gerere, quocum familiariter vixeris. Ab amicitia Q. Pompeii ³ meo nomine ⁴ se removerat, ut scitis, Scipio; propter dissensionem autem, quæ erat in republica, alienatus est a collega nostro Metello ⁵. Utrumque egit graviter, auctoritate et offensione animi non acerba.

78. Quamobrem primum danda opera est ne qua ⁶ amicorum discidia fiant; sin tale aliquid evenerit, ut exstinctæ potius amicitiaë quam oppressæ ⁷ videantur. Cavendum vero ne etiam in graves inimicitias convertant se amicitiaë, ex quibus jurgia, maledicta, contumeliaë gignuntur; quæ tamen si tolerabiles erunt, ferendæ sunt et hic honos veteri amicitiaë tribuendus, ut is in culpa sit, qui faciat, non is, qui patiatur injuriam.

Omnino omnium horum vitiorum atque incommodo-

1. *rei publicae partibus*, e vorba de partidele politice și de separația prietenilor din acest fel de pricină.

2. *paulo ante dixi* v. § 76.

3. *Q. Pompeii*; *Q. Pompeius Nepos* (Rufus) consul în 141 în d. Hr. bunic al lui Q. Pompeius de care în vorba la § 2. După ce a promis lui Scipio, amicul său, că va asigura alegerea la consulat a lui Laelius, el făcu să se aleagă însuși în această demnitate.

4. *meo nomine, aîn consiăerație pentru mine*.

5. *Q. Caecilius Metellus*, 'Macedonicul', mort în 115 în d. Hr. El a cucerit Macedonia (147) făcând-o provincie romană. A fost augur ca și Laelius. A fost printre senatorii adversarii ai lui Scipio.

6. *ne qua = ne aliqua*.

7. *exstinctae... oppressae*, expresii metaforice; cel întâi arată sfârșitul oarecum natural; cel de-al doilea indică un sfârșit violent.

rum una cautio¹ est atque una provisio, ut ne nimis cito diligere incipiant neve non dignos.

79. Digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis inest causa cur diligantur. Rarum genus! et quidem omnia præclara rara², nec quidquam difficilius quam reperire quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. Sed plerique neque in rebus humanis quidquam bonum norunt nisi quod fructuosum sit, et amicos tanquam pecudes eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos.

80. Ita pulcherrima illa et maxime naturali³ carent amicitia per se et propter se expetita, nec ipsi sibi exemplo⁴ sunt, hæc vis amicitiae et qualis et quanta sit; ipse enim se quisque diligit, non ut aliquam a se ipse mercedem exigat caritatis suæ, sed quod per se quisque sibi carus est; quod nisi idem in amicitiam transferetur, verus amicus nunquam reperietur; est enim is, qui est tanquam alter idem⁵.

81. Quod si hoc⁶ apparet in bestiis, volucribus, nantibus, agrestibus, cicuribus, feris, primum ut se ipsæ diligant — id enim pariter cum omni animante nascitur, — deinde ut requirant atque appetant, ad quas se applicent, ejusdem generis animantes, (idque faciunt

1. *cautio*, sensul etimologic (dela caveo): *garanție*.

2. *omnia praeclara rara*, se poate socoti ca adagiu.

3. *maxime naturali*, trebuie luat ca superlativ absolut.

4. *exemplo sunt*. Iată şirul ideilor acestui loc cam întunecat: „Trebuie să judeci pe prieteni după tine; însă oricine se iubeşte pe sine fără a-şi cere pentru asta o răsplată, ei se iubeşte dintr’o pornire naturală; deci şi pe prieteni trebuie să-i iubim fără calcul...” Câtă să recunoaştem că premisele sunt cam slabe: se uită instinctul de conservare.

5. *alter idem*; noi ne-am deprins a spune în acest caz că prietenul adevărat şi intim este un *alter ego* al nostru. Cicero însă traduce aici cuvântul exact după Aristotel (Etica Nicomachică IX, 4, 5), când spune *ho philos esti allos autos*.

6. *hoc*, adică tendinţa de a se iubi pe sine: *ut se ipsae diligant*.

cum desiderio et cum quadam similitudine amoris humani) quanto id magis in homine fit natura ! qui et se ipse diligit, et alterum anquirit, cujus animum ita cum suo misceat, ut efficiat pæne unum ex duobus ¹

CE RAPORTURI TREBUE SĂ FIE INTRE PRIETENI?

XXII. — Cei mai mulți oameni se iau numai după interes ; ei umblă să-și facă amici, ca să găsească în ei ceea ce le lipsește ; dar se înșală ; amicția se întemeiază pe virtute, iar nu pe interes și pe pasiuni.

82. Sed plerique perverse, ne dicam impudenter, habere talem amicum volunt, quales ipsi esse non possunt, quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab iis desiderant. Par est ² autem primum ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui quærere. In talibus ³ ea, quam jamdudum tractamus, stabilitas amicitiae confirmari potest, cum homines benivolentia conjuncti primum cupiditatibus iis quibus ceteri serviunt, imperabunt, deinde æquitate ⁵ justitiaque gaudebunt, omniaque alter pro altero suscipiet neque quidquam unquam nisi honestum et rectum alter ab altero postulabit, neque solum colent inter se ⁶ ac diligent, sed etiam verebuntur ; nam maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam.

83. Itaque in iis perniciosus est error, qui existimant libidinum peccatorumque omnium patere in amicitia li-

1. *efficiat unum ex duobus* ; iarăși un împrumut dela Aristotel, care, fiind întrebat ce este un prieten, a răspuns că e 'un suflet locuind în două trupuri ; v. nota 1.

2. *par est, ceva drept.*

3. *in talibus (viris bonis).*

4. *cupiditatibus iis*, probabil pasiunile și ambițiile politice.

5. *æquitate*, este ceva mai largă ca *iustitia*, care nu are în vedere de cât legile. În românește : *sentimentul justiției, echitatea.*

6. *colent inter se*, se vor onora reciproc.

7. *verecundiam*, respect, rezervă.

centiam : virtutum amicitia adjuatrix a natura data est, non vitiorum comes, ut, quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quæ summa sunt, pervenire, conjuncta et consociata cum altera perveniret ; quæ si quos inter ¹ societas aut est aut fuit aut futura est, eorum est habendus ad summum naturæ bonum optimus beatissimusque comitatus. ²

84. Hæc est, inquam, societas, in qua omnia insunt quæ putant homines expetenda, honestas ³, gloria, tranquillitas animi atque jucunditas, ut et cum hæc adsint beata vita sit et sine his esse non possit. Quod cum optimum maximumque sit, si id volumus adipisci, virtuti opera danda est, sine qua nec amicitiam neque ullam rem expetendam consequi possumus ; ea ⁴ vero neglecta qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique errasse sentiunt, quum eos gravis aliquis casus experiri cogit.

85. Quocirca — dicendum est enim sæpius, — cum judicaris, diligere oportet, non, cum dilexeris, judicare ⁵. Sed cum multis in rebus negligentia plectimur, tum maxime in amicis et deligendis et colendis ; præposteris enim utimur consiliis et acta agimus, quo vetamur veteri proverbio. Nam implicati ultro et citro ⁶ vel usu diuturno vel etiam officiis, repente in medio cursu amicitias exorta aliqua offensione dirumpimus.

1. *quos inter* = *inter aliquos*.

2. *comitatus* (*cum, ire*), aproape sensul etimologic : asociație de tineri prieteni *cari merg împreună pe aceiaș cale*.

3. *honestas...* idealul schițat aici de Cicero pentru viața unui om este să se bucure de onoare, de glorie, de liniște sufletească și de voie bună (*iucunditas*). Aceasta ar face *vita beata*.

4. *ea*, subînțelege *virtute*.

5. *plectimur, suntem loviți de* ; cuvînt de origine grecească, înrudit cu *plaga, plango*, etc.

6. *ultro et citro*, *din ambele părți, reciproc*.

IX.

AMICIȚIA ESTE CEL MAI MARE ȘI MAI DULCE FARMAC AL VIEȚII. EA ARE NEVOIE DE SINCERITATE. LINGUȘIREA O STRICĂ.

XXIII. — Desăvârșirea amiciției recunoscută și proclamată de toți oamenii.

86. Quo etiam magis vituperanda est rei maxime necessariæ¹ tanta incuria ; una est enim amicitia in rebus humanis, de cujus utilitate omnes uno ore consentiunt : Quanquam a multis² virtus ipsa contemnitur et venditatio quædam atque ostentatio esse dicitur ; multi³ divitias despiciunt, quos parvo contentos tenuis victus cultusque delectat ; honores vero, quorum cupiditate quidam inflammantur, quam multi ita contemnunt, ut nihil inanius, nihil esse levius existiment ; itemque cetera, quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt qui pro nihilo putent : de amicitia omnes ad unum⁴ idem sentiunt, et ii, qui ad rem publicam se contulerunt, et ii, qui rerum cognitione doctrinaque⁵

1. *rei... necessariae*, genitiv obiectiv atârând de *incuria*.

2. *a multis*, teoria unor epicurieni.

3. *multi*, aceștia pot fi stoicienii.

4. *ad unum*, este întărirea lui omnes ; dealtfel „până la unul”, se zice și în limba noastră.

5. *cognitione*, se ia cu *rerum* ; *cercetarea lucrurilor* și în genere știința naturii.

delectantur, et ii, qui suum negotium gerunt otiosi¹, postremo ii, qui se totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia vitam esse nullam, si modo velint aliqua ex parte liberaliter vivere.

87. Serpit enim nescio quo modo per omnium vitas amicitia nec ullam ætatis degendæ rationem patitur esse expertem sui; quin etiam si quis asperitate ea est et immanitate naturæ, congressus ut hominum fugiat atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem² nescio quem accepimus, tamen is pati non possit, ut non anquirat aliquem, apud quem evomat virus³ acerbitatis suæ. Atque hoc maxime judicaretur, si quid tale posset contingere, ut aliquis nos deus ex hac hominum frequentia tolleret et in solitudine uspiam collocaret atque, ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderati abundantiam et copiam⁴, hominis omnino adspiciendæ potestatem eriperet: quis tam esset ferreus qui eam vitam ferre posset cuique non auferret fructum voluptatum omnium solitudo?

88. Verum ergo illud est, quod a Tarentino Archyta⁵, ut opinor, dici solitum nostros senes commemorare au-

1. *otiosi*, joc de cuvinte cu *negotium*; sensul e următorul: fiind *otiosi* (adică fără o dregătorie publică) au timp să se ocupe de afaceri personale (*negotium*).

2. *Timonem*, este numele unui misantrop care a trăit în Atena, sec. V în. d. Hr. Lucian a dat acest nume unuia din dialogii săi.

3. *evomat virus*, expresie violentă și vulgară, de care un orator uzează adeseori, uitând că aici nu vorbește mulțimii ci scrie pentru amatorii de filosofie morală.

4. *abundantiam et copiam*: cel întâi indică o bogăție care trece peste (etim.: *ab-undc*); cel din urmă indică mijlocace mai mult ca suficiente.

5. *a Tarentino Archyta*, filosof pitagorician, contimporan și amic al lui Platon, șef de stat în Tarent. În el a văzut Platon realizându-se idealul său politic, adică un filosof conducător de stat. A fost întemeietorul fizicii matematice (Diog. Laer. VIII, 83); despre filosofia lui Archytas a scris Aristotel un tratat în trei cărți (pierdut). A murit pe la 360 în. d. Hr.

divi ab aliis senibus auditum : si quis in cælum ascendisset naturamque mundi¹ et pulchritudinem siderum perspexisset, insuavem illam admirationem ei fore, quæ jucundissima fuisset, si aliquem cui narraret habuisset. Sic natura solitarium nihil amat semperque ad aliquod tanquam adminiculum adnititur, quod in amicissimo quoque dulcissimum est.

XXIV. Sinceritatea în prietenie. — Unele datorii ale amicitiei.

Sed cum tot signis eadem natura declaret quid velit, anquirat, desideret, tamen obsurdescimus nescio quo modo nec ea, quæ ab ea monemur, audimus. Est enim varius et multiplex usus amicitiae multæque causæ suspicionum offensionumque dantur, quas tum evitare, tum elevare, tum ferre sapientis est : una illa subeunda² est offensio, ut et utilitas in amicitia et fides retineatur ; nam et monendi amici sæpe sunt et objurgandi, et hæc³ accipienda amice, cum benivole fiunt.

89. Sed nescio quo modo verum est, quod in Andria familiaris meus⁴ dicit,

Obsequium⁵ amicos, veritas odium parit.

Molesta veritas, si quidem ex ea nascitur odium, quod est venenum amicitiae ; sed obsequium multo molestius, quod peccatis indulgens præcipitem amicum ferri sinit ; maxima autem culpa in eo, qui et veritatem aspernatur

1. *naturamque mundi*, frumoasa întocmire a universului.

2. *subeunda* ; alte ediții au *sublevanda* : e un singur caz când nu trebuie să te temi că vei displace : când va trebui să...

3. *haec*, indică pe *monendi* și *objurgandi* ; adică și *buna sfătuire* și *finerea de rău, dojenirea*.

4. *familiaris meus*, intimul meu amic *Terentius Afer*, în comedia intitulată *Andria*.

5. *obsequium* ; un echivalent am găsi în l. noastră în neologismele *complezență*, *amabilitate*.

et in fraudem obsequio impellitur¹. Omni igitur hac in re² habenda ratio et diligentia est³, primum ut monitio acerbitate, deinde ut objurgatio contumelia careat; in obsequio autem, quoniam Terentiano verbo libenter utimur, comitas adsit; assentatio, vitiorum adjutrix, procul amoveatur, quae non modo amico, sed ne libero quidem digna est; aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivitur.

90. Cujus autem aures clausæ veritate sunt, ut ab amico verum audire nequeat, hujus salus desperanda est; scitum⁴ est enim illud⁵ Catonis, ut multa⁶, melius de quibusdam acerbos inimicos mereri quam eos amicos qui dulces videantur; illos verum saepe dicere, hos nunquam. Atque illud absurdum, quod ii, qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt, eam capiunt, qua debent vacare; peccasse enim se non anguntur, objurgari moleste ferunt: quod contra⁷ oportebat delicto dolere, correctione gaudere.

L I N G U Ţ I R E A.

XXV. Caracterele care deosebesc pe amic de linguşitor.

91. Ut igitur et monere et moneri proprium est veræ amicitiae et alterum libere facere, non aspere, alterum patienter accipere, non repugnanter, sic habendum est nullam in amicitiiis pestem esse majorem quam adula-

1. *et in fraudem...* şi care se lasă târit în înşelăciune din complezenţă pentru linguşitori.

2. *omni... hac in re*, în orice împrejurare de această natură. — Alte ediţii au *omnis*, care s-ar acorda în acel caz cu *diligentia*.

3. *ratio et diligentia*, hendiadys.

4. *scitum*, partic. cu rol de ajectiv: *hotărît, bine ştiut, cuminte*.

5. *illud*, subînţelege *verbum*.

6. *ut multa*, între multe ale sale.

7. *quod contra*, = *contra hoc*: *contrariu acestui lucru*.

tionem, blanditiam, assentationem¹; quamvis enim multis² nominibus est hoc vitium notandum levium hominum atque fallacium, ad voluntatem loquentium omnia, nihil ad veritatem³.

92. Cum autem omnium rerum simulatio⁴ vitiosa est — tollit enim iudicium veri idque⁵ adulterat —, tum amicitiae repugnat maxime: delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiae valere non potest. Nam cum amicitiae vis sit in eo, ut unus quasi animus⁶ fiat ex pluribus, qui⁷ id fieri poterit, si ne in uno quidem quoque unus animus erit idemque semper, sed varius, commutabilis, multiplex?

93. Quid enim potest esse tam flexibile, tam devium quam animus ejus, qui ad alterius non modo sensum ac voluntatem, sed etiam vultum atque nutum convertitur?

*Negat quis, nego; ait, aio; postremo imperari egomet mihi Omnia adsentari*⁹,

ut ait idem Terentius, sed ille in Gnathonis persona, quod amici genus adhibere omnino levitatis est.

94. Multi autem Gnathonum similes cum sint loco¹⁰

1. *adulationem, blanditiam, assentationem*, sunt așezate într'o gradație ascendentă.

2. *quamvis... multis*; *quamvis* aci întărește pe *multis*: *oricât de multe nume vrei*.

3. *ad voluntatem... nihil ad veritatem*, este aci și un joc de cuvinte (căutat în genere de oratori, și în deosebi de Cicero).

4. *omnium rerum simulatio*, *prefăcătoria în ori ce chestiune*.

5. *idque*, aici *id* ne trimite la *rerum*, pe care le falsifică.

6. *unus quasi animus* v. și §§ 80, 81.

7. *qui*, formă arhaică, precum am văzut la § 22: *cum*.

8. *uno quidem quoque*, este separația elementelor ce compun pe *unusquisque*.

9. Sunt versuri din piesa lui Terențiu, *Eunucul* (II, 2, 21) puse în gura parazitului *Gnathon*.

— *omnia adsentari*, omnia trebuie luat ca acuzativ grec sau de relație.

10. *loco*, aci „naștere”.

fortuna, fama superiores ¹, horum est adsentatio molesta, cum ad vanitatem accessit auctoritas.

95. Secerni autem blandus amicus a vero et internosci tam potest adhibita diligentia quam omnia fucata et simulata a sinceris atque veris. Concio quæ ex imperitissimis constat, tamen judicare solet, quid intersit inter popularem, id est adsentatorem et levem civem, et inter constantem et severum et gravem.

Terentius.

96. Quibus blanditiis C. Papirius nuper influebat in aures concionis, quum ferret legem de tribunis plebis reficiendis! Dissuasimus nos; sed nihil de me, de Scipione dicam libentius. Quanta illi, di immortales, fuit gravitas, quanta in oratione majestas, ut facile

-
1. superiores, mai sus puși decât parazitul Gnathon.
 2. C. Papirius Carbo, cf. § 39, nota 9.
 3. de tribunis... reficiendis, asupra realegerii tribunilor.
 4. dissuasimus nos: ne-am opus noi (Scipio și eu).

ducem populi romani non comitem diceres. Sed adfuis-
tis, et est in manibus oratio¹. Itaque lex popularis
suffragiis populi repudiata est. Atque, ut ad me redeam,
meministis, Q. Maximo² fratre Scipionis et L. Mancino³
consulibus, quam popularis lex de sacerdotiis C. Licinii
Crassi⁴ videbatur ! Cooptatio enim collegiorum ad populi
beneficium transferebatur ; atque is primus instituit in
forum versus agere cum populo. Tamen illius vendibilem
orationem religio deorum immortalium nobis defen-
dentibus facile vincebat. Atque id actum est præto-
re me, quinquennio ante quam consul sum factus : ita re-
magis quam summa auctoritate causa illa defensa est.

XXVI. — Linguşirea este vătămătoare numai dacă e ascultată
cu plăcere ; şi nimeni altul nu e mai bine dispus să asculte pe linguşitor
de cât cel ce se linguşeşte însuş. Să luăm aminte că linguşitorul este
viclean, şi insinuator şi să căutăm să evităm cursa ce ne-o întinde.

97. Quod si in scaena, id est in concione, in qua rebus
fictis et adumbratis⁶ loci plurimum est, tamen verum
valet, si modo id patefactum et illustratum⁷ est, quid in
amicitia fieri oportet, quæ tota veritate perpenditur⁸?

1. *est in manibus oratio* ; arată că există lucrări scrise (chiar *discursuri*)
care se citeau, circulau şi erau în mâinile tuturor.

2. *Q. Mazimo*, cf. § 69, nota 9. A fost consul împreună cu

3. *L. Marcino* ; *L. Hostilius Mancinus*, probabil frate al lui Caius
care a fost bătut de Numantini şi obligat să închee un tratat a cărei
ratificare senatul a refuzat-o.

4. *C. Licinii Crassi*, tribun al plebei, (să nu se confunde cu oratorul
care se numea *Lucius*) a vroit să ia colegiilor preoteşti dreptul de cooptare
şi să-l dea alegerilor populare (comitia).

5. *in forum versus agere cum populo, a vorbi cu poporul fiind întors
către şcr nu oătre curie*, unde se aduna senatul. Dela 145 s'a produs a-
eastă schimbare „democratică”.

6 şi 7. *rebus fictis et adumbratis* ; adevărul alterat şi învăluit în ceaţă ;
propriu zis : *lucruri plăsmuite şi întunecate* ; vezi imediat opoziţia cu
verum illustratum, desvăluit şi pus în lumină.

8. *tota veritate perpenditur*, care (amiciţia) toată este în atîrnare de
adevăr.

In qua nisi, ut dicitur, apertum pectus videas tumque ostendas, nihil fidum, nihil exploratum habeas, ne amare quidem aut amari², cum id quam vere fiat ignores³. Quanquam ista adsentatio, quamvis perniciosa sit, nocere tamen nemini potest nisi ei, qui eam recipit atque ea delectatur. Ita fit ut is adsentatoribus patefaciat aures

Forul Roman.

suas maxime, qui ipse sibi adsentetur et se maxime ipse delectet.

98. Omnino est amans sui virtus; optime enim se ipsa novit quamque amabilis sit intelligit: ego autem non de

1. *apertum pectus videas*; oare cum să-i citești în inimă: nota sincerității neprihănite.

2. *amare... aut amari*, este desvoltarea lui nihil.

3. *cum id quam vere fiat ignores*, fiindcă te îndoești de adevărul acestor sentimente.

virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione.¹ Virtute enim ipsa non tam multi præditi esse quam videri volunt : hos delectat adsentatio, his fictus ad ipsorum voluntatem sermo cum adhibetur, orationem illam vanam testimonium esse laudum suarum putant. Nulla est igitur hæc amicitia, cum alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec parasitorum in comædiis adsentatio faceta nobis videretur nisi essent milites gloriosi².

*Magnas vero agere gratias Thais mihi?*³.

Satis erat respondere „magnas”; „ingentes” inquit. Semper auget adsentator id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum.

99. Quamobrem, quanquam blanda ista vanitas⁴ apud eos valet, qui ipsi illam allectant et invitant, tamen etiam graviores constantioresque admonendi sunt, ut animadvertant ne callida assentatione capiantur. Aperte enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors : callidus ille et occultus ne se insinuet studiosè cavendum est. Nec enim facillime agnoscitur, quippe qui etiam adversando sæpe assentetur et litigare se simulans blandiatur atque ad extremum det manus⁷ vincique se patiat, ut is, qui illusus sit, plus vidisse videatur⁸.

1. *sed de virtutis opinione*, ci de reputația virtuții.

2. *milites gloriosi*, de n'ar fi în aceste piese tipuri de *m. gl.* Acest tip e luat dela Greci și tratat de Plaut în comedia cu acest nume.

3. *Thais mihi* : subînțelege *dicit* sau *vult*, cuvinte din piesa lui Terențiu, *Eunucul* (III, 1, 1) puse în gura fanfaronului Thrason. Replica „*ingentes*” îi este dată de parazitul Gnathon.

4. *ista vanitas*, aceste minciuni lingușitoare.

5. *allectant et invitant*, atrag și provoacă.

6. *excors, nebun*, lipsit complet de inteligență.

7. *det manus*, locuție metaforică din domeniul luptelor gladiatorice. Când luptătorul se simțea învins „da mina”, făcea un semn cu mâna cerând grație și recunoscându-se înfrânt.

8. *plus vidisse videatur*, crede că a văzut mai exact.

Quid autem turpius quam illudi? Quod ut ne accidat magis cavendum est :

*Ut me hodie ante omnes comicos stultos senes
Versaris atque illusseris lautissime*¹.

100. Hæc enim etiam in fabulis stultissima persona est improvidorum et credulorum senum. Sed nescio quo pacto ab amicitiiis perfectorum hominum, id est sapientium — de hac dico sapientia, quæ videtur in hominem cadere posse² — ad leves amicitias deflexit oratio³. Quamobrem ad illa prima redeamus eaque ipsa concludamus aliquando.

1. Versuri citate din scriitorul Caecilius Staius (cf. *De senectute*, §36) contemporanul lui Ennius, și anume dintr'o piesă intitulată „Moștenitoarea”, imitată după piesa Epikleros a lui Menandru. Să se observe superlativul *arhaic* în *-issime*.

2. O nouă aluzie la doctrina stoică asupra prieteniei.

3. *deflexit oratio*, cf la § 76 = *ad vulgares amicitias delabitur*.

X.

INTEMEIATĂ PE VIRTUTE, AMICIȚIA SUPRAVIEȚUEȘTE MORȚII. CONCLUȘIUNEA.

XXVII. — Virtutea deci dă naștere amiciției și o păstrează. **Exemple.** Amiciția dintre Scipio și Leliu. Acum, când Leliu este lipsit de amicusău, numai un lucru îl susține : credința că nu totul este muritor într'însul și că, bătrân cum este, nu va întârzia să meargă să-l întâlnească. **Conclușiunea :** cultivați amiciția și nu socotiți mai presus de ea de cât virtutea.

Virtus, virtus inquam, C. Fanni, et tu, Q. Muci, et conciliat amicitias et conservat ; in ea est enim convenientia rerum¹, in ea stabilitas, in ea constantia ; quæ quum se extulit et ostendit suum lumen et idem² adspexit agnovitque in alio, ad id se admovet vicissimque accipit, illud, quod in altero est ; ex quo exardescit sive amor sive amicitia. Utrumque enim dictum est ab amando ; amare autem nihil est aliud nisi eum ipsum diligere³ quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate quæ-

1. *convenientia rerum*, acordul perfect ; în l. greacă este termenul *sympatheia*.

2. *idem = lumen*.

3. *amare...diligere*, primul arată o înclinațiune mai mult sensuală, cel de-al doilea o afecțiune rațională.

sita ¹; quæ ² tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu eam minus secutus sis.

101. Hac nos adolescentes benivolentia senes illos L. Paulum ³, M. Catonem ⁴, C. Gallum ⁵, P. Nasicam ⁶, Ti. Gracchum ⁷, Scipionis nostri socerum, dileximus; hæc etiam magis elucet inter æquales, ut inter me et Scipionem, L. Furium ⁸, P. Rupilium ⁹, Sp. Mummius ¹⁰: vicissim autem senes in adolescentium caritate acquiescimus, ut in vestra, ut in Q. Tuberonis ¹¹; equidem etiam admodum adolescentis P. Rutilii ¹², A. Verginii ¹³ familiaritate delector. Quoniamque ita ratio ¹⁴ comparat est vitæ naturæque nostræ ut alia *ex alia* ætas oriatur, maxime quidem optandum est ut cum æqualibus possis, quibuscum tanquam e carceribus ¹⁵ emissus sis, cum isdem ad calcem, ¹⁶ ut dicitur, pervenire.

1. *quaesita*, se referă numai la *utilitate*.

2. *quæ*; subînțelege *utilitas*.

3. *L. Paulum*; v. § 21.

4. *M. Catonem*, e vorba de *Censorul*.

5. *C. Gallum*; v. § 21.

6. *P. Cornelius Scipio Nasica Corculum*, ginerele primului African; consul în 162 și în 155; tatăl lui Scipio Nasica Serapio; omoritorul lui Ti. Gracchus.

7. Ti. Sempronius Gracchus, tatăl celor doi Grachi; ginere și el al primului African; apoi socrul celui de-al doilea African.

8. 9. 10. *L. Furium*, *P. Rupilius*, *Sp. Mummius* v. § 69.

11. *Q. Tuberonis*, v. § 37.

12. *P. Rutilii*; *Publius Rutilius Rufus*, discipol al filosofului stoician Panaetius și al lui P. Mucius Scaevola; a fost un jurist de mare renume și un caracter plin de virtuți; tribun militar în asediul Numanției, a cunoscut aci pe Scipio, căruia îi rămase prieten credincios. Mai târziu fu exilat în Smyrna. Cicero îl pune printre asistenții ce au luat parte la dialogul asupra republicii. (Cf. și Cic. *de Oratore* I, 229).

13. *A. Verginii*, jurist puțin cunoscut de moderni.

14. *ratio*, sistemul, ansamblul, legea ce guvernează ansamblul.

15. *e carceribus*, metaforă dela curse de cai: șopronul din care ieșiau caii în alergare.

16. *ad calcem*, se continuă metafora; *calx* este frînghia albită cu var unde trebuia să se oprească trăsurile de cursă; apoi *linia de ajungere*.

102. Sed quoniam res humanæ fragiles caducæque sunt, semper aliqui anquirendi sunt quos diligamus et a quibus diligamur; caritate enim benivolentiaque sublata, omnis est e vita sublata jucunditas. Mihi quidem Scipio, quamquam est subito ereptus, vivit tamen semperque vivet; virtutem enim amavi illius viri, quæ exstincta non est. Nec mihi soli versatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui, sed etiam posteris erit clara et insignis: nemo unquam animo aut spe majora suscipiet qui sibi non illius memoriam atque imaginem proponendam putet.

103. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna aut natura tribuit, nihil habeo quod cum amicitia Scipionis possim comparare: in hac mihi de re publica² consensus, in hac rerum privatarum consilium, in eadem requies plena oblectationis fuit. Nunquam illum ne minima quidem re offendi, quod quidem senserim³, nihil audivi ex eo, ipse quod nollem; una domus erat, idem victus⁴ isque communis⁵, neque solum militia, sed etiam peregrinationes rusticationesque communes.

104. Nam quid ego de studiis dicam cognoscendi semper aliquid atque discendi, in quibus remoti ab oculis populi omne otiosum tempus contrivimus? Quarum rerum recordatio et memoria⁶ si una cum illo occidisset, desiderium conjunctissimi atque amantissimi viri ferre nullo modo possem; sed nec illa exstincta sunt alunturque potius et augentur cogitatione et memoria mea

1. *animo aut spe maiora suscipiet*, nu va concepe cu mintea ceva mai grandios și nu va nutri o speranță mai sigură.

2. *de re publica consensus*, potrivire în părerile politice.

3. *quod quidem senserim*, cel puțin cât privește cele ce le-am putut cunoaște; sau: cu știința mea cel puțin.

4. *idem victus*, acelaș mod de a se nutri.

5. *isque communis*, masă comună.

6. *recordatio et memoria*; *recordatio*: o amintire trecătoare, (care ține scurt) *memoria*: păstrarea permanentă în amintire, a unui lucru.

et, si illis plane orbatus essem, magnum tamen afferret mihi ætas ipsa solatium ¹. Diutius enim jam in hoc desiderio esse non possum; omnia autem brevia tolerabilia esse debent, etiamsi magna sunt ².

Hæc habui de amicitia quæ dicerem. Vos autem hortor ut ita virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest, ut, ea ³ excepta, nihil amicitia præstabilius putetis.

1. *ætas ipsa solatium* „vârsta mea înaintată”. Laelius se născuse în 186 în d. Hr. iar dialogul are loc în 129; aşadar era de 57 de ani. Să se observe seninătatea resemnării faţă de moarte, atât de croşlin motivată.

2. *etiamsi magna sunt, chiar când sunt foarte dureroase.*

3. *ea (virtute).*

C. INDICELE

NUMELOR PROPRII MENȚIONATE ÎN TEXT

- L. Acilius*, II, 6.
Q. Aelius Tubero XI, 37; XXVII, 101.
Q. Aemilius Papus, XI, 39.
L. Aemilius Paulus Macedonicus II, 9; XXVII, 101.
Africanus, vezi *Cornelius*.
Agrirentinus quidam, vezi *Empedocles*.
Andria XXIV, 89.
Archytas din *Tarent* XXII, 88.
Atticus, vezi *T. Pomponius Atticus*.
C. Blossius din *Cumae* XI, 37.
Brutus vezi *D. Iunius Brutus*.
Q. Caecilius Metellus Macedonicus XXI, 77.
Carbo, vezi *C. Papirius Carbo*.
Cassia lex, XII, 41; vezi *Gabinia lex* și *C. Papirius Carbo*.
Sp. Cassius Vecellinus VIII, 28; XI, 36.
Cato, vezi *Porcius Cato*.
Coriolanus, vezi *Cn. Marcius Coriolanus*.
P. Cornelius Scipio Africanus Major IV, 14.
P. Cornelius Scipio Nasica Corculum XXVII, 101.
P. Cornelius Scipio Nasica Serapio XII, 41.
Ti. Coruncanus V, 18; XI, 39.
Crassus, vezi *C. Licinius Crassus*.
M'. Curius Dentatus V, 18; VIII, 28; XI, 39.
Empedocles VII, 24.
Q. Ennius VI, 22; XVII, 64.
Q. Fabius Maximus Aemilianus XIX, 69.
Q. Fabricius Luxinus V, 18; VIII, 28, 39.
L. Furius Philus IV, 14; VII, 25; XIX, 69; XXVII, 101.
Gabinia lex XII, 41.

- Galus*, vezi *C. Sulpicius Galus*.
Gnatho XXV, 93; 94.
Gracchus vezi *Sempronius*.
Hannibal VIII, 28.
L. Hostilius Mucinus XXV, 96.
D. Iunius Brutus II, 7.
Laenas vezi *Popilius Laenas*.
C. Licinius Crassus XXV, 96.
Luscinus vezi *C. Fabricius Luscinus*.
Lycomedes XX, 75.
Sp. Maellius VIII, 28; XI, 36.
Mancinus vezi *L. Hostilius Mancinus*.
M'. Manilius IV, 14.
Cn. Marcus Coriolanus XI, 36; XII, 42.
Maximus vezi *Q. Fabius Maximus Aemilianus*.
Metellus vezi *Q. Caecilius Metellus Macedonicus*.
Q. Mucius Scaevola pontifex maximus I, 1.
Sp. Mummius XIX, 69; XXVII, 101.
Nasica vezi *Cornelius*.
Neoptolemus XX, 75.
Orestes VII, 24.
M. Pacuvius VII, 24.
C. Papirius Carbo, XI, 39; XII, 41; XXV, 96.
Papus vezi *Q. Aemilius Papus*.
Paulus vezi *L. Aemilius Papus Macedonicus*.
Philus vezi *L. Furius Philus*.
Q. Pompeius XXI, 77.
Q. Pompeius Rufus I, 2.
T. Pomponius Atticus, I, 2.
M. Popilius Laenas XI, 37.
M. Porcius Cato Censorius I, 4; 5; II, 6; 9; 10; III, 11; XXI, 76
XXIV, 90; XXVII, 101.
C. Porcius Cato XI, 39.
Pylades VII, 24.
Pyrrhus VIII, 28.
L. Rupilius XX, 73.
P. Rupilius XI, 37; XIX, 69; XX, 73; XXVII, 101.
P. Rutilius Rufus XXVII, 101.
Scaevola vezi *Mucius*.
Scipio vezi *Cornelius*.
Ti. Sempronius Gracchus XXVII, 101.
Tl. Sempronius Gracchus (Tiberii filius) XI, 84; 39; XII, 41.
Septem (sapientes) II, 7.

Socrates II, 7; IV, 13.

C. Sulpicius Galus II, 9; XXVII, 101.

P. Sulpicius Rufus I, 2.

L. Tarquinius Superbus VIII, 28; XV, 53.

P. Terentius Afer XXIV, 89; XXV, 93.

Thais XXVI, 98.

Themistocles XII, 42.

Timon XXIII, 87.

Tubero vezi *Q. Aelius Tubero*.

Vecellinus vezi *Sp. Cassius Vecellinus*.

A. Verginius XXVII, 101.

EDITURA „CARTEA ROMĂNEASCĂ”

	L e i
Rebreanu L., Ion (Roman) Ed. V 2 vol	180
„ „ Pădurea spânzuraților (Roman) Ed. IV .	110
„ „ Adam și Eva (Roman) Ed. II	100
Sadoveanu M., Șoimii (Roman) Ed. VI	70
„ „ Venea o moară pe Siret, (Roman) Ed. II	70
„ „ Insemnările lui Neculai Manea (Roman) Ed. II	40
„ „ Floare ofilită (Roman) Ed. lux	85
Slavici I., Mara (Roman) Ed. III	50
„ „ Nuvete Vol. IV	70
„ „ „ „ V	75
„ „ „ „ VI	75
Simionescu I., Oameni Aleși Vol. II României	80
„ „ Orașe din România, ilustrat.	90
Teodoreanu I., La Medeleni (Roman) Vol. I Ed. II .	100
„ „ „ „ „ „ II „ .	150
Tafrați O., Istoria artelor, ilustrat.	150
Vlahuță Al., Poezii Ed. XII	70
„ „ Din goana vieții, Ed. V	60
„ „ Dan (Roman), Ed. V	70
„ „ File rupte, Ed. de lux	85
„ „ La gura sobiei, Ed. de lux	85
„ „ In vâltoare	35
Xenopol D. A., Istoria Românilor, Ed. III Vol. I . . .	100
„ „ „ „ „ „ II . . .	100
„ „ „ „ „ „ III . . .	120
„ „ „ „ „ „ IV . . .	150

Cărțile indicate pe copertă sunt de vânzare la toate librăriile din țară. — Se pot expediă și dela «Cartea Românească», B-dul Academiei 3, București, trimițându-se costul prin mandat poștal.

DE ACEIAȘI AUTORI:

- Cultura romană în lectură ilustrată, cl. III. gim.
Cultura romană în lectură ilustrată, cl. IV. lic.
Cultura romană în lectură ilustrată, cl. V. lic.
Gramatica limbii latine *Morfologia, Sintaxa și Noțiuni de stilistică*
cl. IV—V lic.
Noțiuni elementare de limba elenă, cl. VI. lic.
Noțiuni elementare de limba elenă, cl. VII. lic.
Lhomond, de viris illustribus, cl. IV. lic.
Caesar, *Commentarii de Bello Gallico, Excerpte* cl. V. lic.
Cicero, *De Amicitia*, cl. VI. lic.
Cicero, *Pro Marcello*, cl. VI. lic.
Ovidius, *Excerpte din Tristia și Pontica* cl. VI. lic.
Noțiuni elementare de Versificațiune și Antichități religioase romane
cl. VI. lic.
Istoria literaturii latine, cl. VII. lic.

Pentru lectura particulară a școlărilor.

- Mitologia greco-romană în lectură ilustrată, vol. I—II, edit. Casei
Școalelor.
Legende și povești antice, edit. Socec & Co.
Eutropius *Istoria romană*, edit. Cas. Școalelor.
Plinius, *Corespondența cu împăratul Traian*, ed. Cas. Școalelor.
Apuleius, *Amor și Psyche* ed. Cas. Școalelor.
Lucian, *Toxaris sau Prietenia*, ed. Cas. Școalelor.
Cicero, *Discursul pentru Archias*, ed. Cas. Școalelor.
C. Papacostea, *Homer Odyseia* trad. în versuri; ediție ilustrată; ed.
Cas. Școalelor.
Platon, *Apărarea lui Socrate, Criton, Phaidon*, (C. Papacostea) ed. Cas.
Școalelor.
C. Papacostea, *Problema Clasicismului* (în vol. *Cercetări pedagogice și
sociale*), ed. Cas. Școalelor.
I. Valaori, *Elemente de Linguistică indo-europeană*, ed. Cas. Școalelor.
C. Papacostea, *Evoluția Gîndirii la Greci* (o introducere în filosofia
veche) ed. Casei Școalelor.